

Öz

VI. ve VII. (XII-XIII.) yüzyılları arasında yaşamış olan Sa'dî-yi Şîrâzî, Fars edebiyatının en büyük şairlerindedir. 606/1209 yılında Şiraz'da dünyaya gelmiştir. Tam adı Ebû Muhammed Müşerrifüddîn (Şerefüddîn) Muslih'dir. Salgurlular döneminde doğan şairin gençlik yılları, Moğol istilası dönemine rastlamıştır. Şiirlerinde Sa'dî mahlasını kullanmıştır. Şairin hem Doğu hem de Batı edebiyatını büyük ölçüde etkileyen ve yankı uyandıran önemli eserleri vardır. Şair hem manzum hem de mensur yapıtlar yazmıştır. Dünyaca ünlü olan Gülistan ve Bostan kitapları kadar Külliyyât'ı da oldukça önemli bir eserdir. Şair, eserlerinin birçoğunu didaktik, ahlaki ve duygusal bir temele dayandırmıştır. Gerek kendi eserlerinden gerekse ondan bahseden kaynaklardan anlaşıldığı üzere Irak, Hicaz, Şam, Lübnan, Kuzey Afrika, Anadolu ve hatta Uzakdoğu'ya seyahat etmiş ve o topraklarda dönemin ileri gelenleriyle ve halkla görüşüp sohbet etmiştir. 30 yıl süren yolculuğunun ardından Şiraz'a dönmüş ve burada (690/1291) vefat etmiştir. Bu çalışmada, Sa'dî Şîrâzî'nin hayatı ve edebî kişiliği hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Külliyyât'ında yer alan âşık ve sabır konulu terciibendinin Farsça metni de yazılarak bent bent Türkçeye çevrilip edebî sanatlar ve dilbilgisi açısından incelenmiştir. Vezinde aynı, kafiyede farklı birkaç bentten oluşan terciibent, Fars şiirinde bir nazım türüdür. Bu terciibent, Sa'dî'nin Sa'd b. Ebi Bekr'in ölümü üzerine mersiye olarak söylediği terciibendin haricinde tek terciibent olarak bilinmekle birlikte aşk ve aşk uğruna çekilen sıkıntılara sabretmeyi konu edinmektedir. Çalışmaya konu olan terciibentte yer alan özel isimler ve bazı hususlar hakkında sonnot şeklinde gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sa'dî-yi Şîrâzî, Terciibent, Aşk, Sabır, Fars Edebiyatı.

The Tarji-Band Of Sa'di Shirazi On Love And Patience

Abstract

Sa'di Shirazi, who lived between VI-VII. (XII-XIII.) the centuries is one of the greatest poets of Persian literature. He was born in Shiraz in 606/1209. The full name of him is Abu Mohammad Mosharref-al-Din Mosleh b. 'Abd-Allah b. He used the pen name Sa'dî in his poems. Youth of the poet who was born during the period of the Salghurids coincided with the Mongols invasion period. The poet has important works that have greatly influenced and resonated

* Araştırma makalesi/Research article

** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyat Bölümü, e-posta: seyda.arisoy@atauni.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 01.10.2020

Makale Kabul Tarihi : 06.04.2021

in both Eastern and Western literature. The poet wrote both poetic and prose works. His *Kolliat* is a pretty important work as well as his world-renowned works of *Gulistan* and *Bostan*. He based all of his works on a didactic moral and sentimental basis. As can be understood from both his works and the sources that mention him, he traveled to Iraq, Hejaz, Damascus, Lebanon, North Africa, Anatolia and even the Far East and he talked with the notable people of the that period and the in those lands. After his 30-year journey, he returned to Shiraz and died here (690/1291).

In this study, after giving shortly information about Sa‘di’s life and literary personality, the Persian text of his love and patience Tarjī-Band in his *Kolliat* was written and translated into Turkish and it was examined in terms of literary arts and grammar. This is known as the only Tarjī-Band, other than the Tarjī-Band, which Sa‘di said as elegy upon Sa‘d b. Ebi Bekr’s death and it is the subject of love and patience for the troubles of love. Tarjī-Band is a type of poetry in Persian poetry, which consists of several verse in the same meter and different rhythm. Some information was given in the annotation about the proper names and some issues in the Tarjī-Band.

Keywords: Sa‘di Shirazi, Tarjī-Band, Love, Patience Persian Literature.

Structured Abstract

58

One of the most famous poets of Persian literature Sadi-yi Shirazi was born in Shiraz in the early 11th century. The full name of the poet who lived in the period of the Salghurids is Abu Mohammad Mosharref-al-Din Moşleḥ b. ‘Abd-Allah b. Mosharref Shirazi. Though there is no exact information about his date of birth, because he said that he was fifty years old in a couplet at *Gulestan’s* introduction, it suggests that he may have been born in 606/1209 considering the year the book was written. Although Sa‘di’s works are an unreliable guide to his biography, his biography, at least in its general outlines, may tell us something about his works and the worldview that informs them. He used the pen name Sa‘di in his poems. The poet got this pen name from Salghurid atabegs Sa‘d b. Abi Bakr.

There are verse and prose works of Sa‘di. Works in verse: *Qaşāyed-e ‘Arabi*, *Qaşāyed-e Fārsi*, *Merasi*, *Molamma‘āt*, *Tarjī‘āt* (Strophic poems), *Tayyebāt*, *Badāye‘*, *Ġazaliāt-e qadim*, *Robā‘iāt*, *Şāḥebiya*, *Mofradāt*, *Bustān*. Both in verse and prose: *Golistan*. Works in prose: *Taqrir-e dibāĉa*, *Naşihat al-moluk*, *Resāla-ye ‘aql va ‘eşq*, *So‘āl-e şāḥeb-divān az şayḡ*, *Majāles-e panjgāna* (“Five sermons,” in prose), *Taqrirāt-e talāta*. All works of Sa‘di were collected and published under the name of *Kolliāt Sa‘di*.

Sa‘di traveled to many countries, cities and towns, met with many scholars, jurists, poets, sheikhs and other prominent figures, learned from them, benefited from them, and exchanged ideas with them. He completed his first education in

Shiraz, he was educated in Nizamiye Madrasah in Baghdad. When Sa'di returned to Shiraz around 1257 after some 30 years of travel, he was apparently already a famous and highly respected poet, a fame that must have been based on the wide circulation of his masterful ghazals. As the quick publication and dedications of the *Bustan* and *Gulestan* indicate, he was eager to reestablish his ties to the palace of Sa'd. Under steadily increasing Mongol pressure, the fortunes of the dynasty quickly unraveled. The forced marriage of Sa'd b. Abi Bakr's younger daughter to Hülagü's son Mengü Temür provided de facto integration into the Mongol rule of Shiraz. Sa'di nevertheless wrote a poem to commemorate the transfer of power from the Salghurids to the Mongols, and his collected works contain numerous poems dedicated to both the Mongol governors and their Persian administrators. Despite the dire times through which the poet lived, Sa'di's works project a joy and vitality that seems to grow from his full participation in two capacities that most make us human: love and language.

Unlike his contemporaries, Sa'di preferred the words that were known and commonly used in all his poems. In his poems, the Arabic composition and sentences are not as common as those of Senâî, Enverî and Hâkanî-i Shirvânî, but he also used Turkish words in his works which were used in Persian. Sa'di's concern for social welfare requires an engagement with the politically powerful, but also a circumspect caution and a willingness to adapt principle to the particular situation at hand. Similarly, the works acknowledge the need for religious authority, but also recognize the hypocrisy and self-righteousness that often accompany it. By introducing a new style in ghazal and qaside, he expressed his own scholar's thoughts and sermons in qaside, and his pleasant, wise and charming stories in ghazal. The most distinctive feature of Sa'di's poetry and prose is that he is fluent and sehl-i mumteni. Sa'di's influence was not only limited to Persian literature, but also left important traces in the Western world with Turkish and Urdu literatures. Additionally, in Anatolia, Sayf-al-Din Mohammad al-Fargani (d. first quarter of 14th century) not only translated Sa'di's *Gulestan* into Turkish, but also composed several Persian qasidas in his honor. In a poem that Sayf composed on sending some samples of his poetry to Sa'di, he confesses that in his eagerness to please, "I didn't realize that it is foolishness to send copper to a gold mine".

The poem consisting of the several verse in the same meter and different rhythm is called Tarji-Band. If these verse are connected with the same couplet it takes the name Tarji-Band but they are interconnected with different couplets, it takes the name Tarkbı-Band. In this study, a Tarji-Band of Sa'di was translated into Turkish and examined in terms of some grammar rules and literary arts. This poem consists of 22 verses and 252 couplets. It was written in

the meter of the hezec-i museddes-i ahreb-i makbûz-i mahzûf. This Tarjî-Band is known as the only Tarjî-Band except for the elegiac poetry of Sa'dî which he said it as the elegy for Sa'd b. Ebi Bekr's death. In this study, the poem was taken as basis in *Sa'dî's Kolliat* (İntişârât-i Kaknûs, Tehran 1368 hş.) which was revised and published by 'A. Foruġi.

Giriş

Ebû Muhammed Müşerrifüddîn (Şerefüddîn) Muslih, İnan'ın Şiraz şehrinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihiyle ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte *Gülistân*'ın girişindeki bir beytinde elli yaşında olduğunu dile getirmesi, *Gülistân*'ın telif edildiği yıl dikkate alındığında 606/1209 yılında dünyaya gelmiş olabileceğini düşündürmektedir.¹ İçinde din âlimlerinin bulunduğu bir aileden gelen Sa'dî, babasını küçük yaşlarında kaybetmiştir.² Şiirlerinde Sa'dî mahlasını kullanmıştır. Şair, bu mahlasını Atabek Sa'd b. Zengî b. Mevdûd-i Salguri'nin adından almıştır.³

Sa'dî'nin manzum ve mensur eserleri vardır. Manzum eserler: *Kasâyid-i 'Arabî, Kasâyid-i Fârsî, Merâsî, Mülemma 'ât ve Müşellesât, Tercî 'ât, Tayyibât, Bedâyi', Havâtîm, Gazeliyyât-ı Qadîm, Şâhibiyye, Habîsât, Rubâ'ıyyât, Müfredât'tan oluşan Divan ve Bostân*. Mensur-Manzum eser: *Gülistân*. Mensur eserler: *Takrîr-i Dîbâce, Nasihatü'l-mülûk, Risâle-i 'Akl u 'İşk, Risâle-i Enkiyânü, Mecâlis-i Pencgâne, Risâle-i Selâse*. Sa'dî'nin bütün eserleri *Külliyât-ı Sa'dî* adı altında toplanmış ve yayınlanmıştır.⁴

Sa'dî, birçok ülke, şehir ve beldeye seyahatler yapmış, buralarda birçok âlim, fâzıl, fakih, şair, müderris, şeyh ve diğer ileri gelen şahsiyetlerle görüşmüş, onlardan ders almış, istifade etmiş, onlarla fikir alışverişinde bulunmuştur. İlk tahsilini Şiraz'da tamamlamış, Bağdat'ta Nizamiye Medresesinde tahsil görmüştür.⁵ Bağdat Müstansırıyye Medresesi'nde hocalık yapan İbnü'l-Cevzî ile *Bostân*'da kendisinden söz ettiği Şehâbeddin es-Sühreverdî'den etkilenmiştir.⁶ Yaklaşık olarak 620/1223 yılında başlayan uzun yolculuğu 655/1257 yılında Şiraz'a dönmesiyle son bulmuştur. Ülkesine döndükten sonra, 655/1257 yılında meşhur kitabı *Bostân*'ı bir yıl sonra da *Gülistân*'ı yazmıştır.⁷ Manzum ve mensur eserlerini bir araya getirdiği *Külliyât*'ı Ali b. Ahmed b. Ebû Bekr-i Bîsütûn tarafından düzenlenmiştir.⁸ Ölüm tarihi konusunda çeşitli rivayetler olan Sa'dî, 690/1291 yılında Şiraz'da vefat etmiştir.⁹

Sa'dî, çağdaşlarının aksine bütün şiirlerinde bilinen ve yaygın olarak kullanılan kelimeleri tercih etmiştir. Moğol hâkimiyetinin etkisiyle değişen Irak üslubu ile eserlerini yazmıştır.¹⁰ Onun şiirlerinde Arapça terkip ve cümleler Senâî, Enverî ve Hâkânî-i Şîrvânî'ninki kadar yaygın değildir, aynı zamanda eserlerinde Farsçaya geçen Türkçe kelimeleri de kullanmıştır.¹¹ Şiirinde ve nesrinde Farsçada eskiden beri yaygın biçimde kullanılan atasözlerinden

faydalanmış, toplumun düşüncelerinin tercümanı olan özlü sözleri atasözü halinde günümüze kadar gelmiştir.¹² Gazel ve methiyede yeni bir tarz ortaya koyarak methiyede kendi bilgin düşünce ve vaazlarını, gazelde ise keyifli, hikmetli ve cazibeli hikâyelerini dile getirmiştir.¹³ Sa‘dî’nin şiir ve nesrinin en belirgin özelliği akıcı ve sehl-i mümteni‘ olmasıdır. Sa‘dî’nin tesiri sadece Fars edebiyatıyla sınırlı kalmamış, Türk ve Urdu edebiyatlarıyla Batı dünyasında da önemli izler bırakmıştır.¹⁴

Bu çalışmada Sa‘dî’nin bir terciibendi Türkçeye çevrilip incelenmiştir. Vezinde aynı, kafiyede farklı birkaç bentten oluşan şiire terciibent denir. Bu bentler aynı beyitle bağlanırsa terciibent; farklı beyitle birbirine bağlanırsa terkihibent adını alır. Terciibent ya da terkihibentin farklı bölümlerine bent veya hâne; terciibentte bentleri birleştiren ve aynen tekrar edilen beyitlere ise bend-i terci‘ veya bend-i gerdan denilmektedir. Terciibent ve terkihibentin bentlerinin her mısraı, yani hem ilk hem de ikinci mısralar aynı kafiyede ya da ilk beyti kendi arasında kafiyeli, diğer beyitlerin ikinci mısraları ilk beyitle farklı kafiyede olacak şekilde iki türlü olabilir.¹⁵ Bu manzume, 22 bent, 252 beyitten oluşmaktadır. Aruzun hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-i mahzûf vezninde yazılmıştır. Bu terciibent, Sa‘dî’nin Sa‘d b. Ebi Bekr’in ölümü üzerine mersiye olarak söylediği terciibentin haricinde tek terciibent olarak bilinmektedir.¹⁶ Terciibentin her bendinden sonra Sa‘dî, “*Oturur sabrı meslek edinirim, işimin peşine düşerim.*” manasına gelen terci‘ beyti (bend-i gerdan) getirir. Terciibent baştan sona kadar maşukun övgüsünü, vasfını, güzelliğini, nazını, ayrılık acısını ve cefayı, bunlara karşın sabretmeyi konu edinir. Bu çalışmada, Sa‘dî’nin Alî Furûğî tarafından tashih edilip yayımlanan *Külliyât*’taki (İntişârât-i Kaknûs, Tahran 1368 hş.) şiir esas alınmıştır.

Birinci Bent

وه وه که شمایت چه نیکوست	ای سرو بلندقامت دوست
هر سرو سهی که بر لب جوست	در پای لطافت تو میراد
در زیر قبا چو غنچه در پوست	نازک بدنی که می‌گنجد
که فرق کند که ماه یا اوست؟	مه‌پاره به بام اگر برآید
نه باغ ارم که باغ مینوست	آن خرمن گل نه گل که باغ است
یا بوی دهان عنبرین بوست	آن گوی معنبرست در جیب
بیچاره دل اوفتاده چون گوست	در حلقه صولجان زلفش
می‌میرد و همچنان دعاگوست	می‌سوزد و همچنان هوادار

خون دل عاشقان مشتاق در گردن دیده بلاجوست
 من بنده لعبتان سیمین کاخر دل آدمی نه از روست
 بسیار ملامتم بکردند کاندر پی او مرو که بدخوست
 ای سخت دلان سست پیمان این شرط وفا بود که بی دوست

بنشینم و صبر پیش گیرم
 دنباله کار خویش گیرم

Ey uzun boylu servi sevgili!
 Vay vay ne güzeldir senin şeklin.
 Letafetinin ayakucunda ölsün senin,
 İrmak kenarındaki her uzun servi.
 Sığmaz o ince beden kaftandan içeri,
 Kabuğun içine sığmayan gonca gibi.
 Ay parçası dama çıkarsa eğer,
 Ay mıdır, o mudur kim fark eder?
 O, gül harmanı değil, gül bahçesidir;
 İrem bağı değil, cennet bağıdır.
 O, cepteki amber topu mudur yoksa
 Amber kokan ağzın kokusu mudur?
 Onun zülfünün çevgân halkasına
 Düşmüş top gibi biçare gönül.
 Yanıyor yine de hevesli;
 Ölüyor yine de istekli.
 Tutkun âşıkların gönül kanının günahı
 Fitneci gözün boynuna.
 Ben gümüş tenli güzellerin kölesiyim;
 Çünkü bu yüzden [dertli]dir insanların gönlü.
 Çok kınadılar beni
 Kötüdür huyu gitme onun peşinden diye.
 Ey sözünde durmayan taş kalpliler,
 Dostsuz kalma vefa şartı mıdır?

*Oturur sabrı meslek edinirim;
İşimin peşine düşerim.*

Birinci bentte Sa'dî, maşukun endamını çeşitli vasıflarla över. Boy uzunluğu bakımından serviye benzeyen sevgili, ırmak kenarındaki serviye kıskandıracak hatta öldürecek derecede güzeldir.

Şair, birinci beytin ilk mısraındaki **سرو بلند قامت** tamlamasında benzeyen ile benzetileni birbirine tamlama yaparak *izafe-yi teşbihî* sanatı yapmıştır. Bunun yanı sıra üçüncü beyitte, sevgilinin incecik bedeninin kaftana sığmayışını kabuğuna sığmayan goncaya benzeterek **غنچه** ve **نازک بدن** kelimeleriyle de *teşbih* sanatı yapmıştır. Dördüncü beyitte şair yaptığı teşbihte şart belirterek hem *teşbih-i mukayyed* sanatı hem de bildiği bir şeyi bilmezlikten gelerek *tecâhül-i ârif* sanatı yapmıştır. Beşinci beyitte sevgilinin olduğu yerin gül harmanı değil gül bahçesi olduğunu ama İrem bahçesi¹⁷ gibi yapay bir bahçe değil cennet bahçesi gibi ölümsüz ve benzersiz güzellikte olduğunu söyleyerek *teşbih* sanatı yapmıştır. Altıncı beyitte, şair sevgilinin ağzının kokusunu amber topuna benzeterek yine *teşbih* yapmıştır. Yedinci beyitte, sevgilinin zülfünü çevgâne, kendi gönlünü de çevgân¹⁸ topuna benzeterek *teşbih-i mutlâk* sanatı yapmıştır. Dokuzuncu beyitteki **عاشقان** ve **مشتاق** kelimeleri aynı kökten geliyormuş gibi gözüktüğünden dolayı *şibh-i iştikâk* sanatı vardır. On ikinci beytin ilk mısraındaki **سیمان سست** ve **دلان سخت** kelime gruplarının her ikisi de yapı bakımından ters çevrilmiş isim tamlamaları olup aynı kafiyeye sahip olan bu kelimeler peş peşe getirildiğinden dolayı bu beyitte *izdivâc* sanatı vardır.

Bu bendin musarra yani matla beytinde **دوست** ve **نیکوست** kelimeleri kafiye kelimeleridir. İlk mısradaki **دوست**, tek kelime olup **ت** harf-i revî, **س** ridf-i zâid, **و** ridf-i aslîdir. İkinci mısradaki **نیکوست** kelimesi **نیکو**+**ست** şeklinde iki kelimededen oluştuğu için bu beyitte kafiye kusuru vardır. Diğer beyitler kafiye açısından mükemmel olup herhangi bir kusur yoktur. Ayrıca şiirlerinde Sa'dî'den etkilenmiş olan şair Seyf-i Fergânî divanındaki 376. gazelinde **بنشینم و صبر پیش** **برخاسته ام بدان کزین پس/گیرم** etmiştir.

İkinci Bent

بس عهد که بشکنند و سوگند
 خاطر که گرفت با تو پیوند
 همچون مگس از برابر قند
 شوق آمد و بیخ صبر برکند
 مادر به جمال چون تو فرزند
 واندوه فراق کوه الوند
 از دوست به یاد دوست خرسند
 وین صبر که می‌کنیم تا چند؟
 چون گرگ به بوی دنبه در بند
 بی بند نگیرد آدمی پند
 باشد که چو مردم خردمند

در عهد تو ای نگار دل‌بند
 دیگر نرود به هیچ مطلوب
 از پیش تو راه رفتن نیست
 عشق آمد و رسم عقل برداشت
 در هیچ زمانه‌ای نزاده‌ست
 باد است نصیحت رفیقان
 من نیستم ار کسی دگر هست
 این جور که می‌بریم تا کی؟
 چون مرغ به طمع دانه در دام
 افتادم و مصلحت چنین بود
 مستوجب این و بیش از اینم

بنشینم و صبر پیش گیرم

دنباله کار خویش گیرم

Ey kıymetli güzel senin ahdinin üzerine
 Yeminler, sözler bozanların nicesi

Artık gidemez hiçbir sevgiliye
 Sana bağlandı diye.

Gideceğim yer yok senin yanından gayri
 Şekerin karşısındaki sinek gibi

Aşk geldi ve aklın yarasını kaldırdı.
 Şevk geldi ve sabrı kökünden kazıdı.

Doğurmamıştır hiçbir devirde,
 Bir çocuğu annesi senin güzelliğinde.

Dostların nasihati rüzgârdır.
 Elvend dağı (gibi olan) ayrılık üzüntüsüne

Ben yokum eğer başka biri varsa
 Dostla birlikte mutlu dostun hatırında

Bu zulmü ne kadar çekeceğiz?
 Buna ne kadar sabredeceğiz?

Kuş gibi yemin tamahıyla tuzağa
 Kurt gibi kuzunun kokusuyla kapana,
 Düştüm ve işin doğrusu şuydu:
 İnsan ders çıkaramaz düşmeden tuzağa.
 Bu ve hatta bundan fazlası gerekir bana
 Yoksa akıllı insanlar gibi
*Oturur sabrı meslek edinirim.
 İşimin peşine düşerim.*

İkinci bentte; şair, birçok kişinin sevgili uğruna yeminler bozduğundan, ona bağlananların ondan başkasına gidemeyeceğinden, ayrılık üzüntüsünün Elvend¹⁹ dağı kadar büyük olduğundan, kuş gibi yem uğruna, kurt gibi kuzunun kokusuna tuzağa düştüğünden bahseder. Şaire göre kendisinin ders çıkarmak ve akıllanmak için daha çok cefa çekmesi ve tuzağa düşmesi gerekmektedir. Yoksa akıllı insanlar gibi oturup sabretmeyi kendisine çare görür.

Üçüncü beyitte; şair, sevgilisinden ayrı kalamayışını kendini şekerin etrafındaki sineğe benzeterek ifade eder. Burada müşebbeh (benzeyen) **من/ben**, müşebbehün bih (benzetilen) **مگس** /sinek, edat-ı teşbîh (benzetme edatı) **همچون**/gibi, vech-i şebah (benzeme yönü) ise **قند** /şeker yani tatlılıktır. Altıncı beytin ikinci mısraında **اندوه فراق کوه الوند** *izafe-i teşbihî* sanatı vardır. Yedinci beyitte **نیست**/yokluk ve **هست**/varlık kelimeleriyle *tezat* sanatı yapılmıştır. Dokuzuncu ve onuncu beyitler birlikte düşünüldüğü zaman şair önce kendisini hem kuşa hem kurda benzeterek *teşbih-i cem* sanatı; tuzağa ve kapana düşmesi hükümlerini onuncu beyitte **افتادم** hükmüne bağlayarak *cem sanatı* yapar. Onuncu beytin ikinci mısraındaki **بند** ve **پند** kelimelerinde **ب** ve **پ** harflerindeki nokta farklarından ötürü *cinâs-i hattî* sanatı vardır. Yine söz konusu mısra da **بی بند نگیرد آدمی پند** /İnsan tuzağa düşmeden ders almaz.²⁰ ifadesinden ötürü *irsâl-i mesel* sanatı vardır.

Üçüncü Bent

در شهر مگر تو می‌کنی بس	امروز جفا نمی‌کند کس
در بند تو دوستان محبس	در دام تو عاشقان گرفتار
من جمرتها السراج تقبس	یا محرقتی بنار خد
خوشبوی کند إذا تَنَقَّسْ	صبحی که مشام جان عشاق
استأنسه و ان تعبس	استقبله و ان تولى

اندام تو خود حریر چین است
 من در همه قولها فصیحم
 جان در قدمت کنم ولیکن
 ای صاحب حسن در وفا کوش
 آخر به زکات تندرستی
 من بعد مکن چنان کز این پیش
 دیگر چه کنی قبای اطلس؟
 در وصف شمایل تو اخرس
 ترسم ننهی تو پای بر خس
 کاین حسن وفا نکرد با کس
 فریاد دل شکستگان رس
 ورنه به خدا که من از این پس

بنشینم و صبر پیش گیرم
 دنباله کار خویش گیرم

Bu devirde etmez cefa hiç kimse.
 Ancak sen şehirde ediyorsun çok cefa

Âşıkları tutsak tuzağına
 Dostları hapis bağına

Ey yanağının ateşiyle beni yakan!
 Güneşin ateşini almış ondan!

Ağarmaya başladığı zaman
 Sabah, âşıkların can burnuna hoş koku verir.

Her ne kadar yüz çevirse de onu güzel karşıladım.
 Her ne kadar surat assa da ona samimi oldum.

Senin tenin Çin ipeğinin ta kendisidir,
 Artık atlas kaftanını ne yapacaksın?

Ben bütün sözlerimde fasihim.
 Senin şemailini tarifte dilsizim.

Ayağına canımı feda ederim lakin
 Korkarım bu çöpe ayak basmazsın.

Vefa için çalış, ey güzellik sahibi!
 Çünkü bu güzellik kimseye vefa göstermedi.

Artık sağlığının zekâtı için
 Gönlü kırıklara yardım et!

Bundan sonra önceden yaptığın gibi yapma
 Yoksa Allah'a and olsun ki bundan sonra

*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Üçüncü bentte şair, sevgilisinin cefasından ve vefasızlığından şikâyet eder. Sevgili o kadar güzeldir ki her sözü en iyi şekilde ifade edebilen şair, sevgilisinin güzelliği karşısında onu övecek kelime bulamaz. Sevgili öyle ihtişamlıdır ki güneş bile ışığını ondan almıştır. O, sevgilinin ayağının altına canını feda eder ama sevgilinin ona basmaya tenezzül etmemesinden korkar. Kendisine vefa etmesi, yaraladığı gönlün imdadına yetişmesi için sevgiliye yakarıшта bulunur. Artık cefa etmemesini, kötü davranmamasını ister; cefaya ve zulme devam edecek olursa sabretmekten başka çaresi olmadığını, kendi başının çaresine bakacağını söyler.

Arapça mülemma‘ olan üçüncü beyitte şair sevgiliyi güneşe benzetir; lakin güneşin ateşini ondan aldığı söyleyerek sevgiliyi güneşten üstün tutar ve *teşbîh-i tafzîl* sanatı yapar. Dördüncü beytin ikinci mısraındaki *إِذَا تَنَفَّسَ* cümlesi , - (وَالصُّبْحُ إِذَا تَنَفَّسَ) - *Ağarmaya başlayan sabaha and olsun ki!* - Kur’ân-ı Kerîm’in Tekvîr/81 suresi 18. ayetinden *iktibâstır*. Yine Arapça mülemma‘ olan beşinci beyitte de *تولى* ve *تعيس* kelimeleri, - (عَيْسَ وَتَوَلَّى) (*Peygamber*) *yüzünü eksiitti ve döndü* - Kur’ân-ı Kerîm Abese/80 suresi 1. ayette *telmîhtir*. Altıncı beyitte, sevgilinin teni Çin ipeğine benzetilerek *teşbîh* sanatı yapılmıştır. On birinci beyitteki *به* edatı and olsun ki anlamına gelen yemin edatıdır.²¹

Dördüncü Bent

ما أطيّب فاك جل باريك	گفتار خوش و لبان باريك
شرم آمد و شد هلال باريك	از روی تو ماه آسمان را
والله قتلتني بهاتيک	يا قاتلتی بسيف لحظ
چندين نکنند بر ماليک	از بهر خدا، که مالکان، جور
ترک تو بريخت خون تاجيک	شاید که به پادشه بگویند
لايات بمثلها اعاديک	دانی که چه شب گذشت بر من؟
هم روز شود شبان تاريک	با اینهمه گر حیات باشد
کم تزجرنی و کم اداريک	فی الجمله نماند صبر و آرام
ای دل تو مرا نمی گذاريک	دردا که به خیره عمر بگذشت

بنشینم و صبر پیش گیرم
ذنباله کار خویش گیرم

Hoş laflar ve ince dudaklar,
Ne güzel dudağın Allah seni yüceltsin!

Senin yüzünden gökteki aya
Utañ geldi inceldi, oldu hilal.

Ey bakış kılıcıyla öldüren!
Vallahi o ikisiyle beni öldürdün.

Allah için padişahlar bile
Kullarına eziyet etmezler böyle.

Belki padişaha söylerler:
Senin Türk'ün, Tacik'in kanını döktü diye.

Bilir misin ne geceler geçti üzerimden?
Öylesinde düşmanların bile gecelemedi.

Bütün bunlara rağmen hayat varsa,
Karanlık geceler de gündüz gibi olur.

Sonunda sabır ve huzur kalmadı.
Ne kadar bana eziyet ettin, ne kadar düşüneceğim seni?

Ne yazık ki şaşkınlıkla geçti ömür.
Ey gönül sen beni bırakmıyorsun ki.

*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Bu bentte; Sa'dî, sevgilisinin dudaklarını överek giriş yapar. Sevgili ayı utandırıp hilâl gibi inceltecek kadar güzeldir. Sevgilinin Sa'dî'ye yaptığı eziyeti, padişahlar bile kölelerine yapmamıştır. Sevgilisi ona düşmanlarına bile yaşatmadığı kadar kötü geceler yaşatmıştır. Bütün bunlara rağmen sevgili hayatta olduğu sürece, şairin bütün karanlık geceleri gündüze dönecek, gündüz gibi aydınlanacaktır.

گفتار خوش و لبان باریک ما اَطیب فاک جل باریک
از روی تو ماه آسمان را شرم آمد و شد هلال باریک

Bendin ilk beyti, Farsça-Arapça mülemma' bir beyittir. Kafiye kelimeleri olan باریک kelimelerinin ilki Farsça (ince) manasında, ikincisi ise Arapça olup (Yaradan seni...) anlamına gelen باری + ک kelimelerinden oluştuğundan ötürü

bu beyitte kafiye kusuru vardır. Kafiye kelimelerinin yazılışları aynı manaları farklı olan bu beyitte *cinâs-ı makrûn* sanatı vardır. İkinci beytin ikinci mısrasında kafiye tekrar edildiği için, bu bente *reddü'l kafiye* sanatı da yapılmıştır.

Bendin ilk beyti, Sünbülzâde Vehbî²²'nin *Tuhfe-i Vehbi*'sinin bir şerhi olan *Tuhfe-i Şerh-i Hayâtî* adlı eserde **باریک** kelimesinin şevahit olarak getirilmiştir; ancak ilk mısradaki iki kelime farklı olarak yazılmıştır:²³ چشمان خوش و میان باریک\ ما اُطیب فاک جل باریک

İkinci beyitte, şair ayın hilal şeklini almasını, sevgilinin yüz güzelliğinden ötürü utanıp incelmesine bağlayarak *mübalâğa* ve *hüsn-i ta'îl* sanatı yapmıştır. Şair tamamen Arapça söylediği üçüncü beyitte, sevgilinin gözlerini kılıca benzeterek *izâfe-yi teşbihi* sanatı yapmıştır. Beşinci beyitte, Türk kelimesiyle kastedilen sevgili, Tacik kelimesi ile kastedilen ise Sa'dî'dir; burada şair *ihâm* sanatı yaparak her iki kelimeyi de iki anlamıyla birlikte kullanmıştır. Klasik Fars edebiyatında Tacik kelimesi, çoğunlukla İranlı manasında kullanılmıştır. Ayrıca *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te ve *Kutadgu Bilig*'de de Tacik kelimesi "İranlı" manasındadır.²⁴

Altıncı ve sekizinci beyitler, Farsça-Arapça ve Arapça-Farsça mülemma' beyitlerdir. Onuncu beyitte **ک** fiilindeki **نمی گذاریک** bağlacıdır; kafiye uydurma zorunluğu gerektiren durumlarda fiile birleşebilir.

Beşinci Bent

بس فتنه که با سر دل آرَد	چشمی که نظر نگه ندارد
خود را به هلاک می‌سپارد	آهوی کمند زلف خوبان
و آن دست که نقش می‌نگارد	فریاد ز دست نقش، فریاد
شیرین صفتی برو گمارد	هرجا که مؤلّهی چو فرهاد
تا تخم مجاهدت نکارد	کس بار مشاهدت نچیند
ناپخته مجاز می‌شمارد	نالیدن عاشقان دلسوز
گر سوخته خرمنی بزارد	عیبش مکنید هوشمندان
تیغیش بران که سر نخارد	خاری چه بود به پای مشتاق؟
کاو حاجت کس نمی‌گزارد	حاجت به در کسبست ما را
من می‌روم او نمی‌گذارد	گویند برو ز پیش جورش
گر دست ز دامنم بدارد	من خود نه به اختیار خویشم

بنشینم و صبر پیش گیرم
ذنبالہ کار خویش گیرم

Bakışını sakınmayan nazar,
Gönlün başına birçok fitne salar.

Güzellerin zülfünün kemendindeki ahu,
Helak eder kendi kendini.

Feryat [resim yapan] nakkaşın elinden!
Feryat resim yapan o elden!

Nerede Ferhat gibi bir âşık olsa,
Şirin sıfatlı birini gönderir ona!

Nefsiyle savaşıma tohumunu ekmedikçe,
Seni görme meyvesini toplayamaz hiç kimse.

Gönlü yanık âşıkların inleyişini,
Yapmacık zanneder olgunlaşmamış kişi.

Akıllılar, ayıplamayın kendisini
Yakınırsa harmanı yanmış birisi.

Diken nedir ki [batmış] arzulu kişinin ayağına,
Kılıcı bile kıpırdatmaz kılıç da vursan ona.

Biz, ihtiyacımızı kapısına arz ederiz o kişinin
İhtiyacını geri çevirmez hiç kimsenin.

Derler ki onun zulmünden kaç, [acımaz]
Ben giderim ama o bırakmaz.

Benim seçimim değildir ki kendi elimde
O, eteğimden elini çekerse,

*Oturur sabrı meslek edinirim;
İşimin peşine düşerim.*

Bu bentte; Sa‘dî’nin maşuku, gözüyle etrafa fitne salan bir güzeldir. Şair, onun elinden kurtulmak için imdat diler. Nefsiyle savaşamayan hiç kimse sevgiliyi göremez. Âşığın halinden âşık olmayan anlamaz. Şair, akli başında olanlardan gönlü yanmışın yakınmasını kınamamalarını ister. Şaire göre istekli âşığın ayağındaki dikenin önemi yoktur; onun başını da kessen davasından vazgeçmez. Son beyitlerde şair kimsenin isteğinin geri çevrilmediği bir kapıya yönelir yani Allah’a sığınır. O, sevgiliye öyle tutsaktır ki istese de kaçamaz; artık hiçbir şey onun elinde değildir.

İkinci beyitteki nakkaş sevgiliden *kinâyedir*. Sa‘dî, dördüncü beyitte Ferhat ile Şirin aşkına *telmîhte* bulunur. Beşinci beyitteki *مشاهدت* ve *مجاهدت* kelimelerinde *şibh-i iştikak* sanatı vardır. Altıncı beyitteki ²⁵*سوخته خرمنی* gönlü yanık, çaresiz ve müflis olmaktan *kinâyedir*. Yedinci beyitte *سر* ve *پا* kelimelerinde *tezat* sanatı vardır.

Altıncı Bent

غیر از تو به خاطر اندرم نیست	بعد از طلب تو در سرم نیست
وز پیش تو ره که بگذرم نیست	ره می‌ندهی که پیشت آیم
هر چند که می‌کشی پرم نیست	من مرغ زبون دام انسم
گویند که هست باورم نیست	گر چون تو پری در آدمیزاد
جز یاد تو در تصورم نیست	مهر از همه خلق برگرفتم
می‌کوشم و بخت یاورم نیست	گویند بکوش تا بیابی
گر جهد کنم میسرم نیست	قسمی که مرا نیافریدند
چون حظ نظر برابرم نیست	ای کاش مرا نظر نبودی
وز گوشه صیر بهترم نیست	فکرم به همه جهان بگردید
اکنون که طریق دیگرم نیست	با بخت جدل نمی‌توان کرد

بنشینم و صبر پیش گیرم

دنباله کار خویش گیرم

Seni istedikten sonra aklım başımda yoktur.

Aklımda senden başka kimse yoktur.

Yol vermezsin ki geleyim yanına,

Uğrayacağım yol yoktur senin huzurundan başka.

Ben zavallı bir kuşum düşmüşüm dostluk tuzağına,

Öldürsen de beni kıpırdamam, uçamam asla.

Senin gibi bir peri var insanların içinde

Yoktur benim inancım, öyle deseler de.

Bıraktım herkesi sevmeyi

Ancak düşünürüm seni yâd etmeyi

Derler çalış da bulasın,

Çalışırım ama yardımı yoktur bana bahtın.

Benim için yaratmadıkları kısmet,
Çalışsam da müyesser olmaz elbet.

Keşke olmasaydın benim nazarımda,
Çünkü nazarın hazzı yoktur benim katımda.

Düşüncem bütün dünyayı gezip dolaştı ama
Sabır köşesinden daha iyi bir yer yoktur bana.

Mücadele edilemez bahtla,
Şimdi yoktur ki bir yolum başka:

*Oturur sabrı meslek edinirim;
İşimin peşine düşerim.*

Şair, bu bende oldukça karamsar bir giriş yapar. Sevgilisine âşık olduğundan beri aklında fikrinde başka bir şey yoktur, her şeyle herkesle ilgisini, ilişkisini kesmiştir. Ona gitmekten başka yolu yoktur. Dostluk tuzağına düşen bir zavallı kuştur Sa'dî. Sevgilisi onu öldürse de ondan kaçacak kolu kanadı yoktur.

Bendin son beyitleri, terciibendin sonunda tekrar eden terci beytinin konusuyla aynı şekilde kaderin karşısında sabretme konusuna bağlanmıştır. Şair, kendini bahtsız ve kısmetsiz görür; çünkü ne yapsa da bahtı güzelleşmez.

Şair, üçüncü beyitte kendini kuşa benzeterek *teşbih* sanatı yapar. Yine dördüncü beyitte de sevgilisini periye yani gerçek üstü bir varlığa benzeterek *teşbih-i vehmî* sanatı yapar.

Yedinci Bent

کاندر طلب هوا نگردي؟	ای دل نه هزار عهد کردی
بر تیغ زدی و زخم خوردی	کس را چه گنه تو خویشتن را
از دعوی عشق روی زردی	دیددی که چگونه حاصل آمد
یا قصه عشق درنوردی	یا دل بنهی به جور و بیداد
کز فکر سرم سپید کردی	ای سیم تن سیاه گیسو
دوران سپهر لاجوردی	بسیار سیه، سپید کردست
با ما تو هنوز در نبردی	صلحست میان کفر و اسلام
اقرار به بندگی و خریدی	سر بیش گران مکن، که کردیم

با درد توام خوشست ازیراک هم دردی و هم دوی دردی
گفتی که صبور باش، هیئات دل موضع صبر بود و بردی
هم چاره تحملست و تسلیم ورنه به کدام جهد و مردی
بنشینم و صبر پیش گیرم
ذنباله کار خویش گیرم

Ey gönül nefsin talebinde olmayacağım diye
Söz vermedin mi bana binlerce?

Ne günahı var başkasının?
Sen, kılıç çekip kendini yaraladın.

Nasıl eline geçti gördün,
Aşk davasında sararmış yüzün.

Ya zulme, işkenceye gönül vereceksin
Ya da aşk hikâyesine son vereceksin.

Ey gümüş tenli, siyah saçlı,
Düşünmekten ağarttın saçımı başımı.

Feleğin dönüp durması
Beyazlatır birçok siyahı.

Barıştı küfürle İslâm,
Sense bizimle savaşmaya devam!

Kendini ağırdan satma, çünkü
Kabul ettik biz kulluğumuzu, küçüklüğümüzü.

Senin derdinle mutluyum, zira
Hem dertsin hem de dertlere deva.

“Sabırlı ol!” dedin ama heyhat
Sabrın mekânı gönüldü ama aldın, götürdün.

Tahammül etmek, teslim olmak ortak çare,
Yoksa hangi çabayla hangi yiğitlikle,

*Oturur sabrı meslek edinirim;
İşimin peşine düşerim.*

Şair bu bentte, sürekli gönlüne seslenir, ona sitem edip kendi kendine kızar. Şairin gönlü verdiği binlerce sözü tutmayarak nefesine yenik düşer. Aştan yüzü

sarmış, saç beyazlaşmıştır. “Ya her işkenceye dayanacaksın ya da aşk defterini kapatacaksın” diyerek gönlünü uyarır. Buna rağmen şair sevgilisiyle mutludur, çünkü o, hem dert hem dermandır. Kendisine sabırlı olmasını söyleyen sevgilisine; “Sabrın mekânı gönlüdür. Sen, benden gönlümü aldın; tahammül etmek ve teslim olmaktan başka çare yoktur.” der.

Beşinci beyitte *تن سیم* ve *سیاه گیسو* kelime grupları, birer ters çevrilmiş tamlama örneği olup bileşik sıfattır. Şair, bu beyitte *سرم سپید کردی* *başımı ağarttın* ifadesiyle saçını kastederek bütünü verip parçayı zikretmiş ve mecazda *zıkr-i küll irâde-i cüz’* ilgisini taşıyan sanatı kullanmıştır. Altıncı beyitte *سیاه* ve *سپید*, dokuzuncu beyitte *درد* ve *دوا* kelimelerinde *tezat* sanatı vardır. Aynı zamanda bu beyitte, şair feleğin dönüşüyle hem evrenin aydınlanması hem de saçlarının beyazlamasını kastederek *ihâm* sanatı, gecenin gündüze dönüşü olayına şairane bir bakış açısı getirerek *hüsn-i ta’lil* sanatı yapmıştır. *سپهر لاجوردی* kelime grubu, gökyüzü ve felekten *kinâyedir*.

Sekizinci Bent

در پای کشان، ز کبر دامن	بگذشت و نگه نکرد با من
در پیش و به حسرت از قفا من	دو نرگس مست نیم خوابش
گر با همه آن کنی که با من	ای قبله دوستان مشتاق
در پای تو ریزد اولاً من	بسیار کسان که جان شیرین
از دست تو پیش پادشا من	گفتم که شکایتی بخوانم
جرم از طرف تو بود یا من؟	کاین سخت دلی و سست مهری
گر بانگ برآرم از جفا من	دیدم که نه شرط مهربانیست
دست از تو نمیکنم رها من	گر سر برود فدای پایت
حاجت که بخواهم از خدا من	جز وصل توام حرام بادا
پرهیز ندانم از قضا من	گویندم ازو نظر پرهیز
بی‌یار صبور بود تا من	هرگز نشنیده‌ای که یاری

بنشینم و صبر پیش گیرم

دنباله کار خویش گیرم

Kibrinden çekerek eteğini
Bakmadı bana, geçip gitti.

Yarı uykulu iki mest nergis gözüyle

Önümde, bense (bakıyorum) arkasından hasretle.

Ey arzulu dostların kıblesi! Sen
Herkes ettiğini bana da edersen,

Birçok kişi tatlı canlarını [hepten]
Serer ayağının altına ama en başta ben.

Bir şikâyet edeyim dedim, ben
Padişahın huzurunda senin elinden:

Bu taş kalplilik, sevgi eksikliği
Senin günahın mıydı yoksa benim mi?

Cefadan ötürü çıkarsam da sesimi,
Gördüm ki şart değilmiş, olsun şefkatli.

Başım gitse de senin uğrunda
Senden kurtulamam ben asla.

Haram olsun vuslatından başkası senin
Allahtan istediğim budur benim.

Derler ki ona bakmaktan kaçın [beyim],
Ben kaçınmak bilmem, kaderimdir bu benim.

Asla duyamazsın bir yâr,
Yârinden uzak sabırlı benim kadar,

Oturur sabrı meslek edinirim.

İşimin peşine düşerim.

Bu bentte, şair sevgilisinin kibrinden söz eder. Sevgili, kendisini arzulayanların kıblesi gibidir; ama ne yaparsa yapsın sevgili için herkesten önce canını verecek kişi Sa‘dî’dir. Sa‘dî, sevgilinin cefasından, taş kalpliliğinden şikâyet etmek için padişahın huzuruna çıksa da ona merhamet etmesinin şart olmadığını görür. Sevgili şairin kaderidir; uğrunda başı da gitse ondan kaçamaz, tek isteği ona kavuşmaktır. Bu yüzden oturup sabretmekten başka çare göremez. Oturup sabretmeye koyulur.

من kelimesi, ilk mısırda ve diğer beyitlerin ikinci mısramında redif görevinde olduğundan dolayı birinci beytin ikinci mısramında kafiye kusuru vardır; İkinci beyitteki نرگس مست sarhoş gözden *istiâre*’dir. Üçüncü beyitte, قبله دوستان مشتاق terkinde *izâfe-yi teşbihî* sanatı vardır. Yedinci beyitte سخت دلی ve سست مهری kelimeleri peş peşe getirilerek *izdivâc* sanatı yapılmıştır. Onuncu beyitte, ازو نظر بپرهیز /گویندم /ندانم /پرهیز

من قضا از beytin başında gelen aynı kelime sonunda da getirildiği için reddü'l-'acuz 'ales-sadr sanatı vardır.

Dokuzuncu Bent

ای روی تو آفتاب عالم	انگشت نمای آل آدم
احیای روان مردگان را	بویت نفس مسیح مریم
بر جان عزیزت آفرین باد	بر جسم شریفیت اسم اعظم
محبوب منی چو دیده راس است	ای سرو روان به ابروی خم
دستان که تو داری ای پریروی	بس دل ببری به کف و معصم
تنها نه منم اسیر عشقت	خلقی متعشقند و من هم
شیرین جهان تویی به تحقیق	بگذار حدیث ما تقدم
خوبیت مسلمست و ما را	صبر از تو نمی شود مسلم
تو عهد وفای خود شکستی	وز جانب ما هنوز محکم
مگذار که خستگان بمیرند	دور از تو به انتظار مرهم
بی ما تو به سر بری همه عمر	من بی تو گمان میر که یکدم

بنشینم و صبر پیش گیرم

دنباله کار خویش گیرم

Ey senin yüzün âlemin güneşi,
Âdemoğlunun parmakla gösterileni!

Diriltmede ölülerin ruhlarını,
Senin kokun Meryem oğlu İsa'nın nefesi

Kıymetli canına aferin olsun,
Şerefli bedenine ism-i a'zam okunsun.

Sağ göz gibi sevgilimsin benim,
Yay kaşlarıyla ey servi revanım benim.

Ey melek yüzlü sahip olduğun büyüyle,
Nice gönül çalarsın elinle bileğinle,

Sadece ben değilim senin aşkının esiri
Bütün bir halk âşıktır sana benim gibi.

Dünya tatlısın gerçekte sen,

Geçmişteki sözü bırak sen!

Senin güzelliğin kesindir;
Bizim sana sabretmemiz kesin değildir.

Verdiğin sözde durmadın sen,
Bizim sözümüzse hâlâ muhkem.

Yaralıların ölmelerine izin verme sen;
Uzaktır merhem beklemek senden.

Bizsiz bir ömür yaşarsın sen,
Sanma ki sensiz bir an [bile yaşarım] ben,

*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Bu bentte, sevgilinin yüzü dünyayı aydınlatan bir güneş, kokusu ölüleri diriltiren bir nefestir. Dünya tatlısı sevgiliye sadece kendisi değil herkes aşıktır. Şair, son beyitlerde önceki bentlerde olduğu gibi sevgilinin vefasızlığına değinir. Onsuz yaşamayacağını söyleyerek yine sabretmeye koyulur.

Birinci beyitte, *ای روی تو آفتاب عالم* cümlesinde sevgilinin yüzü güneşe benzetilerek *teşbih* sanatı yapılmıştır. Şair, ikinci beytin ikinci mısrasında *بویت نفس مسیح مریم* hem Hz. İsa'nın nefesiyle ölüleri diriltmesine işarette bulunarak *telmiḥ* sanatı hem de sevgilinin kokusunu Hz. İsa'nın nefesine benzeterek benzeyen ve benzetilenin soyut olmasından ötürü *teşbih-i gayr-i hissî* sanatı yapmıştır. Ayrıca *میری م/ Meryem*'in oğlu İsa kelime grubu da *baba-oğul, anne oğul ilişkisi gösteren bir tamlama*dır.²⁶ Üçüncü beyit, tamamen bir dua cümlesidir. Şairin sevgiliyi sağ gözüne benzettiği dördüncü beyitte, *سرو روان* (yürüyen servi) uzun boylu, sevgiliden *istiâre*'dir. Beşinci beyitte *دستان* kelimesi hem eller hem de hile, büyü anlamında kullanıldığı için *ihâm* sanatı vardır. Aynı beyitte *خلق*/bir halk kelimesiyle *mecaz* yaparak bütün dünyayı kastetmiştir. Altıncı beyitte şair hem vezin gereği hem de pekiştirme için bitişik şahıs zamiri olan *م* harfini fiile (نه) değil zamire (من+) bitiştirmiştir.

Onuncu Bent

با حسن وجود آن گل اندام
مانند هلال از آن مه تام
یا قوم الی متی و حتام؟
دیگر مزید سنگ بر جام

گل را میرید پیش من نام
انگشتنمای خلق بودیم
بر ما همه عیبها بگفتند
ما خود زده‌ایم جام بر سنگ

آخر نگاهی به سوی ما کن
 بس در طلب تو دیگ سودا
 درمان اسیر عشق صبرست
 من در قدم تو خاک بادم
 دور از تو شکیب چند باشد؟
 در دام غمت چو مرغ وحشی
 من بی تو نه راضیم ولیکن
 ای دولت خاص و حسرت عام
 پختیم و هنوز کار ما خام
 تا خود به کجا رسد سرانجام
 باشد که تو بر سرم نهی گام
 ممکن نشود بر آتش آرام
 می پیچم و سخت می شود دام
 چون کام نمی دهی به ناکام

بنشینم و صبر پیش گیرم
 دنباله کار خویش گیرم

Gülün sözünü etme benim yanımda,
 O gül endamlımın güzelliğinin karşısında.

Halkın parmakla gösterileniydik;
 O dolunay yüzünden hilâl kesildik.

Ayıpladı bizi bütün insanlar!
 Nereye kadar, ne zamana kadar? Ey insanlar!

Kadehimizi taşa vurmuşuz biz;
 Artık taş atmayınız kadehe siz.

Artık bize doğru bir bak, gör bizi
 Ey seçkinlerin devleti, halkın hasreti!

Nice zaman seni isterken sevda tenceresini
 Pişirdik ama hâlâ işimiz ham bizim.

Sabırdır aşk esirinin çaresi;
 Bakalım ne olacak akıbeti?

Toprak olayım ayağının altına senin,
 Belki geçersin üstümden benim.

Senden uzakta nasıl sabredilir?
 Ateşin üzerinde nasıl dinlenilir!

Vahşi bir kuş gibi senin gam tuzağında
 Kıvrılıyorum ama düğümleniyor tuzak daha da.

Ben sensiz hoşnut değilim, lakin

Muratsızca muradını vermediğin için,

Oturur sabrı meslek edinirim;

İşimin peşine düşerim.

Bu bentte; şair, gülden daha güzel gördüğü, dolunay gibi parlak yüzlü sevgilisinin aşkından ötürü hilal gibi incelik zayıflamıştır. Bu bent, genel olarak bendin terci beyti gibi sabır konuludur. Sa'dî aşkı yüzünden halk tarafından parmakla gösterilir; ama onu ayıplamaları konusunda onlara isyan eder. Aşka esir düşenin sabırdan başka dermanı yoktur. Sevgiliye sabretmek ateşte huzur bulmak kadar zordur. Şair, vahşi bir kuş gibi tuzağa düşmüştür; lakin yine de sevgilisi onun muradını vermez.

Birinci beyitte, şair sevgilinin endamını güle benzetmiş sonra bu güzelliğin karşısında gülden söz edilmemesini dile getirerek sevgilinin endamını gülden üstün tutmuş ve *teşbih-i tafzîl* sanatı yapmıştır. İkinci ve üçüncü beyit birlikte ele alındığında şair, Kamer suresi 1-3. ayetlerine ve peygamberimizin dolunayı ikiye ayırdığı Şakk-ı Kamer mucizesine *telmîh* yapmıştır. Dördüncü beyitte **جام سنگ زدن**/kadehi taşa vurmak²⁷ deyimini şaraba tövbe etmekten *kinâye*'dir. Beşinci beyitte, sevgilinin sıfatları peş peşe getirilmiş ve *tensîku's sıfat* sanatı yapılmıştır. Onuncu beyitte **کام** ve **ناکام** kelimelerinde *cinâs-ı zâid* sanatı vardır.

On birinci Bent

چشم‌ت به کرشمه چشم‌پندی
کز چشم بدت رسد گزندى
در تو رسد آه دردمندی
بر روی چو آتشت سپندی
عاقل نشود به هیچ پندی
ای تنگ شکر بیار قندی
زیباست ولی نه هر بلندی
بر گریه زنند ریش‌خندی
تا دیده دشمنان بکندی
باری سوی ما نظر فکندی؟
من بعد بر آن سرم که چندی

ای زلف تو هر خمی کمندی
محرام بدین صفت مبادا
ای آینه ایمنی که ناگاه
یا چهره بیوش یا بسوزان
دیوانه عشقت ای پریروی
تلخست دهان عیشم از صبر
ای سرو به قامتش چه مانی؟
گریم به امید و دشمنانم
کاجی ز درم در آمدی دوست
یارب چه شدی اگر به رحمت
یکچند به خیره عمر بگذشت

بنشینم و صبر پیش گیرم
دنباله کار خویش گیرم

Ey zülfünün her büklümü bir kement senin!
Göz kırparak büyü yapar gözün senin.

Bu sıfatla nazlanarak yürüme zinhar,
Çünkü kötü gözden gelir sana nazar.

Ey ansızın dertli bir ahın, sana
Yetiştği kutlu ayna!

Ya yüzünü ört ya da [bak]
Ateş gibi yüzünde üzerlik²⁸ yak!

Ey peri yüzlü senin aşkına divane,
Akıllanmaz hiçbir nasihatle.

Sabırdan acıdır hayatımın ağzı,
Bir şeker getir ey küçük şeker [dudaklı]!

Ey servi nasıl benzersin onun boyuna?
Güzeldir ama her uzun boylu değil asla.

Ümitle ağlarım ama bütün düşman
Güler gözyaşıma bıyık altından.

Keşke dost kapımdan girseydi,
Düşmanların gözünü delseydi!

Yarabbi! Ne olurdu, keşke şefkatle
Nazar etseydi bize doğru bir kere.

Bir süre geçti ömür şaşkınlıkla,
Düşünüyorum böyle ne kadar geçer daha

*Oturur sabrı meslek edinirim;
İşimin peşine düşerim.*

Bu bent, sevgilinin zülfünün ve büyücü gözünün övgüsüyle başlar. Şair, nazar değmesinden korktuğu için sevgilisini nazlanarak gezmemesi için uyarır. Sevgilinin ayna gibi yüzü o kadar güzeldir ki şair ondan ya yüzünü örtmesini ya da nazar değmemesi için üzerlik tohumuna benzettiği yüzündeki benlerini nazardan korunması için yakmasını ister. Şairin sabretmekten ağzının tadı tuzu kalmamıştır; ağzının tatlanması için sevgilinin şeker gibi ağzından bir tatlı söz ister. Serviyi sevgilinin boyuna benzetse de her uzvunun onun kadar güzel olmadığından bahseder. Sevgili yanına gelme de en azından ona doğru bir

kere bakmasını ister; lakin şaşkınlıkla geçen ömrü bir süre daha böyle geçeceği için oturup sabretmekten başka çare göremez.

İkinci ve üçüncü beyitleri birlikte değerlendirdiğimizde ikinci beyitteki آینه (kutlu ayna) tamlamasında *istiâre* ve *telmîh* sanatı olduğu görülmektedir. Bu tamlamada (kutlu ayna) ifadesiyle sevgilinin parlak yüzü kastedilmektedir. *ایمن* kelimesi hem kutlu hem de Eymen Vadisi anlamına geldiği için, üçüncü beyit dördüncü beyte bağlandığında Hz. Musa'nın Eymen Vadisi'nde Allah'ın nurunun tecellisine muhatap olduğu kıssaya *telmîh* yaparak dikkat çekmektedir. Dördüncü beyitte, *بر روی چو آتشت* ifadesinde yüz ateşe benzetilerek *teşbîh-i mutlâk* sanatı yapılmıştır. Altıncı beyitte, *تنگ شکر* ifadesi sevgilinin küçük dudağından *istiâre* ve *قند* kelimesi de buseden *mecâz*dır. Yedinci beytin ilk mısraında *ای سرو به قامتش چه مانی؟* *Ey servi onun boyuna nasıl benzersin?* sorusunda *teşbîh-i tafzîl* sanatı yapılmıştır. Onuncu beyitteki *اگر* kelimesi bir şart bağlacı olmasına rağmen bu beyitte “keşke” anlamında kullanılmıştır.²⁹ Ayrıca yine bu beytin ikinci mısraındaki *سوی* kelimesinin son harfindeki *و* harfi uzun okunması gerekirken vezin gereği kısa okunmuştur.

On ikinci Bent

آوخ که ز دست شد عنانم	آیا که به لب رسید جانم
کز هستی خویش درگمانم؟	کس دید چو من ضعیف هرگز
یکباره بسوز و وارهانم	پروانهام اوفتان و خیزان
ور جور کنی سزای آنم	گر لطف کنی بجای اینم
جز نام تو نیست بر زبانم	جز نقش تو نیست در ضمیرم
یادت چو شکر کند دهانم	گر تلخ کنی به دوریم عیش
اوصاف تو پیش کس نخوانم	اسرار تو پیش کس نگویم
وز دست تو مخلصی ندانم	با درد تو یآوری ندارم
من کشته سر بر آستانم	عاقل بجهد ز پیش شمشیر
به زان نبود که تا توانم	چون در تو نمی‌توان رسیدن

بنشینم و صبر پیش گیرم

دنباله کار خویش گیرم

Acaba kim canımı ağza getirdi?
Ne yazık ki dizginlerim elden gitti.

Kimse gördü mü benim gibi zayıf hiç
Kendi varlığımdan şüphedeyim?

Düşüp kalkan bir pervaneyim,
Bir anda yak da kurtar beni.

Eğer bunun yerine bana lütfetsen,
Benim o yakarışıma karşı zulmetsen,

Senin nakşından başka şey olmaz yüreğimde
Senin adından başka şey olmaz dilimde

Ayrılıkla bana zehretsen de hayatımı,
Seni hatırlamak tatlandırır ağzımı.

Kimsenin yanında söylemem sırlarımı,
Kimsenin yanında dillendirmem vasıflarımı,

Senin derdine karşı bir yardımcım yok,
Senin elinden kurtuluşum yok.

Akıl çabalar senin kılıcının önünde,
Sana kul olma uğruna öleyim diye.

Sana kavuşamadığım için
Bundan daha iyi yapabileceğim bir şey yok.

Oturur sabrı meslek edinirim.

İşimin peşine düşerim.

Sevgiliye kavuşma konusundaki umutsuzluğun dile getirildiği bu bentte, şair o kadar zayıf düşmüştür ki kendi varlığından bile şüphe etmektedir; ona kul olma uğruna ölmeyi dahi göze almıştır. Dilinde ondan başkası, yüreğinde ondan başka bir iz, bir kimse yoktur; ama ona kavuşmanın imkânsız olduğunu bildiği için oturup sabretmekten daha iyi yapabileceği bir şey yoktur.

Birinci beytin ikinci mısraındaki, دست شد عنانم³⁰, seçme hakkını ve gücünü kaybetmek anlamında *kinâye*dir. Üçüncü beyitte şair kendisini pervaneye benzeterek *teşbîh* sanatı yapmıştır. Şair, dördüncü beytin ilk mısraındaki اینم kelimesini üçüncü beyitteki بسوز/yak, ikinci mısraındaki آنم kelimesini ise وارهام/kurtar cümlesine karşılık söyleyerek *leff ü neşr-i müretteb* sanatı yapmıştır. Yani bu beyitte beni yakmak yerine bana lütf göstersen ya da serbest bırakmak yerine zülüm de etsen yine dilimde yüreğimde sen olacaksın demiştir. Beşinci beyitte, her kelime kendi karinesiyle vezin bakımından birbirine uygun olduğu için *muvâzane* sanatı vardır. Beşinci beyitte bitişik şahıs zamiri olan م harfi (عیش/hayat) isme değil (دوری/uzaklık) zarfa bitişmiştir. Yedinci

beyitte, asıl kafiyeden önce tekrar edilen کس پیش kelimeleri redif olduğundan bu beyitte de şair *hâcib* sanatı yapmıştır.

On üçüncü Bent

آن برگ گلست یا بناگوش	یا سبزه به گرد چشمه نوش
دست چو منی قیامت باشد	با قامت چون تویی در آغوش
من ماه ندیده‌ام کلدار	من سرو ندیده‌ام قباپوش
وز رفتن و آمدن چه گویم؟	می‌آرد وجد و می‌برد هوش
روزی دهنی به خنده بگشاد	پسته، دهن تو گفت خاموش
خاطر پی زهد و توبه می‌رفت	عشق آمد و گفت زرق مفروش
مستغرق یادت آنچنانم	کم هستی خویش شد فراموش
یاران به نصیحتم چه گویند	بنشین و صبور باش و مخروش
ای خام من اینچنین بر آتش	عیبم مکن ار برآورم جوش
تا جهد بود به جان بکوشم	وانگه به ضرورت از بن گوش

بنشینم و صبر پیش گیرم
ننباله کار خویش گیرم

O gül yaprağı mı yoksa kulak ardı mı?
Ya da bal çeşmesinin etrafındaki çimen mi?

Benim gibi birinin eli (ancak) kıyamette olur
Senin gibi boylu birinin koynunda.

Kâküllü ay görmemişim ben,
Kaftan giyen servi görmemişim ben.

Ne söyleyeyim gelip gitmek hakkında?
Vecde getirir, akli götürür.

Fıstık ağzı gülümsemeyle açtığı gün!
“Sus!” dedi senin dudağın.

Gönül takva ve tövbenin peşinden gitmekteydi
Aşk geldi ve “riyakârlık etme!” dedi.

Öylesine boğulmuşum ki senin hatırına

Neredeyse kendi varlığını unutturdu [bana].

Dostlar nasihatle ne desinler bana,
Otur, sabret ve haykırma!

Ey ham eğer ben ateşte böylesine
Coşarsam beni ayıplama!

Gücüm yettikçe canla başla çalışacağım
O vakit ister mecburiyetten ister itaatle,

*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Şair, sevgilinin saçı, dudağı, boyu, kulak ardı ve ayva tüyü gibi güzellik unsurlarının övgüsüyle başlamış olduğu bu bentte aşka göre tövbe etmenin, takvalı olmanın riya olduğunu, ateşte yananın halinden ham olanın anlamayacağını, dostların ona sabret demekten başka nasihat etmediğini ve kendisinin de bundan dolayı çalışıp çabalamayarak bırakarak sabretmeye koyulduğunu anlatır.

Birinci beytin ilk mısraında, şair sevgilinin kulak ardını gül yaprağına benzeterek *teşbih* sanatı, ikinci mısraında sevgilinin dudağını bal çeşmesi, dudağının etrafındaki ayva tüylerini de çimene benzetip müşebbehün bihin (benzetileni) zikredip müşebbehin (benzeyeni) kastederek *istâre-yi tahkikiye* sanatı yapmış; aynı zamanda bildiği bir şeyi bilmezlikten gelerek *tecâhül-i arif* sanatına da yer vermiştir. İkinci beyitte *قامت* ve *قیامت* kelimeleri arasında *cinâs-ı zâhîd* sanatı vardır. Üçüncü beyitte yine sevgilinin yüzü aya, boyu serviye benzetilerek *teşbih-i tafzîl* sanatı yapılmıştır. Şair, dördüncü beytin ilk mısraındaki *رفتن/gitmek* kelimesini üçüncü beyitteki *هوش می برد/akıl götürür*, ikinci mısraındaki *آمدن/gelmek* kelimesini ise *می آرد و جد/nasip getirir* cümlesine karşılık söyleyerek dördüncü beyitte *leff ü neşr-i müşevveş* sanatı yapmıştır. Beşinci beyitte, hatıra gitmek, aşka gelmek gibi insanî sıfatlar yükleyerek *teşhis* yani kişileştirme sanatı yapılmıştır. Yedinci beyitte *که+مرا* kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur.

On dördüncü Bent

عشقت که ز خلق می نهفتم	طاقت برسید و هم بگفتم
زان روز که با غم تو جفتم	طاقم ز فراق و صبر و آرام
کز فرقت تو دمی نخفتم	آهنگ دراز شب ز من پرس
دارم که به گریه سنگ سقتم	بر هر مژه قطره ای چو الماس
من خود ز حیات در شگفتم	گر کشته شوم عجب مدارید

تقدیر درین میانم انداخت
چندانکه کناره می‌گرفتم
دی بر سر کوی دوست لختی
خاک قدمش به دیده رفتم
نه خوارترم ز خاک بگذار
تا در قدم عزیزش افتم
زانگه که برفتی از کنارم
صبر از دل ریش گفت رفتم
می‌رفت و به کبر و ناز می‌گفت
بی‌ما چه کنی؟ به لابه گفتم

بنشینم و صبر پیش گیرم
دنباله کار خویش گیرم

Gücüm tükendi ve de anlattım,
Halktan gizlediğim aşkını.
Tek oldum ayrılıkta, sabırda ve huzurda.
Çift olduğum günden beri senin gamınla.
Benden sor uzun gecenin nasıl geçtiğini
Bir an bile uyumadım senin ayrılığından beri.
Her bir kirpiğimde elmas gibi bir damla
Var, taşı deldiğim gözyaşımınla.
Eğer ölürsem şaşırmayınız bana,
Ben kendim hayattan ötürü şaşkırım.
Yazgı düşürdü beni bu duruma
Ne kadar çekilsem de kenara
Dün dostun sokağının başında avare
Gözümle süpürdüm ayağının toprağını.
Topraktan daha hakir değilim, bırak!
Onun değerli adımının altına düşeyim.
Yanımdan gittiğin vakitten beri,
Sabır, yaralı gönülden gittiğini söyledi.
Kibirle gidiyor ve nazla diyordu:
Bizsiz ne yapacaksınız? Istrapla dedim:
*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Bu bentte baştan sona kadar sevgiliden ayrılık teması işlenmiştir. Bendin ikinci beytinde طاق ve جفت kelimelerinde *tezâd* sanatı vardır. Dördüncü beyitte, şair kirpiğindeki gözyaşını elmasa benzetererek *teşbih-i mutlak* sanatı yapmıştır. Yedinci beyitte, şairin dostun sokağının toprağını gözüyle süpürmesi ifadesinde *mübalağa* sanatı vardır. Şair, son beyitte sevgilinin “Bizsiz ne yapacaksın?” sorusuna her bendin sonunda getirdiği terci beytini cevap olarak getirmiş ve *suâl-cevâb* sanatı yapmıştır.

On beşinci Bent

خون شد دل ریش از اشتیاق	باری بگذر که در فراق
گویی شکرست در مذاقت	بگشای دهن که پاسخ تلخ
روزی اگر افتد اتفاقت	در کشته خویشتن نگه کن
پروانه صفت در احتراقت	تو خنده زنان چو شمع و خلقی
تا خیمه زنیم در وثاقت؟	ما خود ز کدام خیل باشیم
عینی نَظَرْتُ و ما اَطَاقَت	مَا أَخْتَرْتُ صَبَابَتِي وَلَكِن
دریا و نمی‌رسد به ساق	بس دیده که شد در انتظارت
بیخوابی کشت در یتاقت	تو مست شراب و خواب و ما را
نه طاقت آنکه در فراق	نه قدرت با تو بودم هست

بنشینم و صبر پیش گیرم

دنباله کار خویش گیرم

En azından bir uğra çünkü ayrılığında
Yaralı gönlüm kan oldu senin arzunla.

Ağzını aç çünkü acı cevap
Senin damağında adeta şekerdir.

Bir bak kendi maktulüne!
Eğer bir gün sana tesadüf ederse.

Sen gülerken mum gibi
Herkes senin ateşindeydi pervane misali.

Biz hangi kabileden olalım da?
Senin otağında çadır kuralım.

Aşk ben seçmedim ama

Gözüm gördü ve dayanamadım sana.

Nice göz seni beklerken oldu
Derya ama senin kenarına yetişemedi.

Sen şarabın ve uykunun sarhoşusun,
Uykusuzluk bizi öldürdü senin bekçiliğinde

Ne seninle olmaya gücüm var,
Ne de senden ayrı kalmaya.

*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Bu bentte Sa‘dî yine ayrılıktan şikâyet eder; acı da olsa sevgiliden bir söz bekler; çünkü o, ne derse desin onun ağzından çıkan her söz şeker gibidir. Sevgili gülerken mum gibi ışık saçtığından, insanlar da pervane misali onun ateşine doğru uçar. Sevgiliyi beklemekten birçoğunun gözü deniz gibi olmuştur; lakin yine de kimse ona yetişememiştir. O şaraptan sarhoştur, Sa‘dî ise uykusuzluktan ölmüştür ve artık ondan ayrı kalmaya dayanacak gücü yoktur.

İkinci beyitte şair sevgilinin acı cevabını şekere, dördüncü beyitte de sevgiliyi *شمع/mum*’a halkı da *پروانه/pervane*ye benzeterek *teşbîh-i mutlak* sanatı yapmıştır.

On altıncı Bent

از من دل و صبر و یار برگشت	آوخ که چو روزگار برگشت
وآن شوخ به اختیار برگشت	برگشتن ما ضرورتی بود
خو کرد و چو روزگار برگشت	پرورده بدم به روزگارش
آن روز که غمگسار برگشت	غم نیز چه بودی ار برفتی
صبر از دل بیقرار برگشت	رحمت کن اگر شکسته‌ای را
سر کوفته‌ای چو مار برگشت	عذرش بنه ار به زیر سنگی
آنکس که هم از کنار برگشت	زین بحر عمیق جان به در برد
نتوانم ازین دیار برگشت	من ساکن خاک پاک عشقم
دانی چه کنم چو یار برگشت؟	بیچارگیست چاره عشق

بنشینم و صبر پیش گیرم
دنبالہ کار خویش گیرم

Ne yazık ki, dünya dönünce,
Sabır, gönül ve yâr da benden vazgeçti.

Bizim dönüşümüz mecburiydi
Ama o sevgili kendi isteğiyle döndü.

Onun zamanında yetişmiştim
Alıştı ve felek gibi döndü.

Gam da ne oluyor ki gittiysen,
Dert ortağının döndüğü o gün.

Merhamet et; eğer bir kırgının,
Sebatsız gönlünün sabrı tükenmişse.

Onu hoş gör; eğer bir taşın altında
Yılan gibi başı ezilmişse.

Canını kurtardı bu derin denizden
Geçse de kıyısından o kişi.

Aşkın temiz toprağının sakiniyim ben.
Bu diyardan başka yere gidemem.

Aşkın çaresi çaresizliktir.
Ne yapacağımı bilir misin yâr yüz çevirince?

*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Bu bendin konusu sevgilinin gidişi, ülkeyi terk edişidir. O, gitse de Sa'dî gidemez; o aşk sokağının sakinidir. Kişi, aşkın yakınından bile geçse, boğulacağı yer derin bir denizdir. Şair, aşkın çaresizlikten başka çaresi olmadığından yine oturur, sabretmeye koyulur.

برگشتن fiili, bu bentte farklı anlamlarıyla birlikte redif olarak kullanılmıştır. Üçüncü beytin ilk mısraındaki *روزگار/zaman* ikinci mısradaki *روزگار/felek* anlamına geldiği için *cinâs-ı zâid* sanatı vardır. Dördüncü beyitte *غم* ve *غمگسار* kelimeleri arasında *iştikâk* sanatı vardır. Altıncı beyitte sabrı tükenmiş olan kişi başı ezilmiş yılanı benzetilerek *teşbîh* sanatı yapılmıştır. Sekizinci beyitte, aynı kafiyeye sahip *خاک* ve *پاک* kelimeleri peş peşe getirilerek *izdivâc* sanatı yapılmıştır.

On yedinci Bent

هر دل که به عاشقی زبون نیست
جز دیده شوخ عاشقان را
کوته نظری به خلوتم گفت
گفتم ز تو کی برآید این دود
عاقل داند که ناله زار
تسلیم قضا شود کزین قید
صبر ار نکنم چه چاره سازم؟
گر بگشود و گر معاف دارد
دانی به چه ماند آب چشمم؟
در دهر وفا نبود هرگز
جان برخی روی یار کردم

دست خوش روزگار دون نیست
بر چهره دوان سرشک خون نیست
سودا مکن آخرت جنون نیست
کت آتش غم در اندرون نیست؟
از سوزش سینه‌ای برون نیست
کس را به خلاص رهنمون نیست
آرام دل از یکی فزون نیست
در قبضه او چو من زبون نیست
سیماب، که یکدمش سکون نیست
یا بود و به بخت ما کنون نیست
گفتم مگرش و فاست چون نیست

بنشینم و صبر پیش گیرم
دنباله کار خویش گیرم

Âşıklıkla perişan olmayan gönül,
Alçak dünyanın oyuncağı olmaz.
Âşıkların utanmaz gözünde,
Yüzde akan kanlı gözyaşından başka şey olmaz.
Kıt fikirli bana dedi halvette:
Artık senden mecnun olmaz boşuna heveslenme.
Sana bu duman nasıl çıkar dedim.
Sen de gam ateşi içte olmaz mı? (dedin)
Akıl bilir ki, ağlayanın iniltisi
Bir gönül yangısında dışa vurulmaz.
Kazaya teslim olunur, çünkü bu yazğıdan,
Kimseyi kurtarmaya rehber yoktur.
Sabretmezsem nasıl bir çare bulayım?
Gönlün huzuru birden fazla olmaz.

Öldürse de bağışlasa da,
Onun pençesinde benim gibi perişan yoktur.

Bilir misin gözyaşım neye benzer?
Cıvaya, çünkü bir an bile (yerinde) durmaz.

Dünyada vefa olmaz asla.
Ya da olsa da bizim bahtımızı bulmaz.

Canı yârin yüzüne kurban ettim.
Sandım onda vefa vardır meğer yokmuş.

*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Sa'dî, bu bentte aşktan, âşıklıktan bahseder. Âşık olmayan, gönlü yanmayan kişi âşığın halinden anlamaz. Âşığın gözünde bu dünyada sadece kanlı gözyaşı, gönlünde de gam ateşinin dumanı vardır. Bu aşk onun kaderidir ve kaderden kaçış yoktur. Canını sevgiliye kurban etmiştir; lakin ne sevgilinin ne de dünyanın ona vefası yoktur.

Dördüncü beyitte, آتش/ateş ve دود/duman kelimelerinde *tenasüp* sanatı vardır. Yedinci beyitte, şair bildiği bir şeyi bilmezden gelerek *tecâhül-i arif* sanatı yapmıştır. Dokuzuncu beyitte hem *suâl ve cevâb* sanatı hem de gözyaşı, hiç durmaması yönünden cıvaya benzetildiğinden *teşbih-i mutlâk* sanatı vardır.

On sekizinci Bent

از روی تو پرده بر نینداخت	در پای تو هرکه سر نینداخت
آن مرغ که بال و پر نینداخت	در تو نرسید و پی غلط کرد
تا جان چو پیاده در نینداخت	کس با رخ تو نباخت اسبی
آن را که چو شمع سر نینداخت	نفزود غم تو روشنایی
در باخت سر و سپر نینداخت	بارت بکشم که مرد معنی
خون خورد و سخن به در نینداخت	جان داد و درون به خلق ننمود
از بهر تو در خطر نینداخت	روزی گفتم کسی چو من جان
صید از تو ضعیفتر نینداخت	گفتا نه که تیر چشم مستم
روزی سوی ما نظر نینداخت	با آنکه همه نظر در اویم
بر من فکند، و گر نینداخت	نومید نیم که چشم لطفی

بنشـينـم و صـبـر پيشـ گيرـم
نـبـالـه کـار خـويـش گيرـم

Senin ayağına başını koymayan kişi,
İndiremedi yüzündeki perdeyi.

Sana ulaşmadı ve yanlış iz sürdü;
Kol kanat çırpmayan o kuş.

Hiç kimse senin kalene karşı bir at oynamadı.
Can piyade (piyon) gibi savaşmadıkça.

Aydınlığı artırmadı senin.
Mum gibi boyun eğdiren gamın

Senin yükünü çekerim çünkü
Hakiki er başını feda eder ama siperi terk etmez.

Can verdi ama içini halka göstermedi.
Ciğerine taş bastı ama konuşmadı.

“Bir gün, hiç kimse benim gibi canını
Senin için tehlikeye atmadı.” dedim.

Dedi ki: Sarhoşluğum gözün okundan değil,
Avcı senden daha gevşek atmadı.

Fikrimiz daima onda olmasına rağmen
Bir gün bize taraf bakmadı.

Ümitsiz değilim latif bir göz
Atmasından bana ama atmazsa;

*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Şair, bu bentte sevgilinin önünde eğilmeyenin, ayağının altına serilmeyenin, onun yüzünü göremeyeceğini söyler. Sevgili ulaşılmazdır. Şair, ona kavuşma oyununda piyon gibi canını feda eder. Sevgili kendisine bakmamasına rağmen umutsuz değildir; bir gün ona bakacaktır; bunun için oturup sabreder.

Üçüncü beytin ilk mısraındaki رخ kelimesi hem yüz hem de satranç taşı olan kale anlamına geldiği için birinci mısradaki *ihâm* sanatı; ikinci mısradaki پیاده/piyade, piyon kelimesi piyon anlamında olup bir diğer anlamı da piyade olduğu için ilk mısradaki اسبی/atlı kelimesiyle birlikte düşünüldüğünde de *ihâm-*

i tenâsüb sanatı vardır. Ayrıca ikinci mısradaki can, piyona benzetilerek *teşbîh* sanatı da yapılmıştır. Dördüncü beyitte, şair sevgilisi uğruna çektiği gamı, eriyerek başı eğilmiş muma benzeterek yine *teşbîh* sanatı yapmıştır. Sekizinci beytin ilk mısraındaki *چشم تیر/گöz oku* sevgilinin kirpiğinden *açık istiâredir*. Dokuzuncu beytin ilk mısraındaki *نظر/فikir*, ikinci mısraındaki *نظر/bakış* anlamında olduğu için bu beyitte *cinâs-ı tâm* sanatı vardır.

On dokuzuncu Bent

ای بر تو قبای حسن چالاک	صد پیرهن از محبتت چاک
پیشت به تواضعست گویی	افتادن آفتاب بر خاک
ما خاک شویم و هم نگررد	خاک درت از جبین ما پاک
مهر از تو توان برید؟ هیهات	کس بر تو توان گزید؟ حاشاک
اول دل برده باز پس ده	تا دست بدارمت ز فتراک
بعد از تو به هیچکس ندارم	امید و ز کس نیایدم باک
درد از جهت تو عین داروست	زهر از قبل تو محض تریاک
سودای تو آتشی جهانسوز	هجران تو ورطه‌ای خطرناک
روی تو چه جای سحر بابل؟	موی تو چه جای مار ضحاک؟
سعدی بس ازین سخن که وصفش	دامن ندهد به دست ادراک
گرد ارچه بسی هوا بگیرد	هرگز نرسد به گرد افلاک
پای طلب از روش فرو ماند	می‌بینم و حيله نیست الاک

بنشینم و صبر پیش گیرم

دنباله کار خویش گیرم

Ey üzerindeki güzellik kaftanı uzun!

Yüz gömlek senin muhabbetin uğruna yırtık!

Düşmesi güneşin toprağa,

Tevazuuyla olur senin huzurunda adeta.

Biz toprak oluruz lakin

Pak olmaz alnımızdan dolayı kapının toprağı senin.

Sevgi senden koparılır mı? Asla!

Hiç kimse sana karşı tercih edilebilir mi? Haşa!

İlk önce götürdüğün gönlü geri ver de!
Senin terkenden elimi çekeyim.

Senden sonra hiç kimseden yok
Ümidim ve kimseden korkum yok.

Senden taraf dert ilaç gibidir adeta.
Senden taraf zehir panzehirdir adeta.

Senin sevdan dünyayı yakan bir ateştir.
Senin ayrılığın korkunç bir girdaptır.

Senin yüzün nere Bâbil'in sihri nere?
Senin saçın nere Dahhâk'ın yılanı nere?

Sa'dî bu söz kâfidir; çünkü
Onu vafsetmek idrak edilemez.

Toprak her ne kadar havanın çoğunu kaplasa da,
Feleklerin etrafına ulaşmaz asla

Aciz kaldı talep ayağı yürümekten.
Bakıyorum da illaki yoktur başka çare senden.

*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Bu bende Sa'dî sevgilisini överek giriş yapar ve ondan gelen her türlü olumsuzluğu güzel bir nedene bağlar.

Birinci beyitte, yırtık gömlek ibaresiyle Hz. Yusuf kıssasına³¹ işaret edilerek *telmîh* sanatı yapılmıştır. İkinci beyitte, güneşin sevgilinin önüne düşerken alçak gönüllülük göstermesi cümlesinde bir *mübalağa/iğrak* sanatı vardır. Yedinci beyitte, dert ve deva, zehir ve panzehir kelimelerinin arasında *tezat* sanatı vardır. Dokuzuncu beytin ilk mısraında *Bâbil'in sihri* ibaresiyle Bakara suresi 102. ayete³² *telmîh*; ikinci mısraında da sevgilinin saçı, Dahhâk'ın³³ yılanına benzetilmiştir; dolayısıyla burada hem benzeyenin hayalî varlığa benzetildiği *teşbîh-i vehmî* hem de *telmîh* sanatı vardır. Onuncu beyitte Sa'dî, kendisini soyut bir kişi olarak görüp kendisine hitap ederek *tecrîd* sanatı yapmıştır. On birinci beytin ilk mısraındaki *گرد*/toprak, ikinci mısraındaki *گرد*/etraf kelimelerinde, harflerde bir, harekede farklı olduğu için *cinâs-ı nâkis* sanatı vardır.

Yirminci Bent

ای چون لب لعل تو شکر نی
جز سوی تو میل خاطر نه
خوبان جهان همه بدیدم
پیران جهان نشان ندادند
ای آنکه به باغ دلبری بر
چندین شجر وفا نشاندم
آوازه من ز عرش بگذشت
از رفتن من غمت نباشد
باز آیم اگر دهی اجازت
ای راحت جان من، و گر نی

بنشینم و صبر پیش گیرم
دنباله کار خویش گیرم

Ey (sevgili) senin lal dudağın gibi şeker yoktur!
Ey oğul senin gözün gibi badem yoktur!

Senin tarafından başka yere gönlümün yoktur meyli.
Gözümün senin yüzünden başka bakacak yoktur yeri.

Gördüm bütün dünya güzellerini.
Başka bir güzel yoktur senin gibi.

Anlatmadı dünya bilginleri
Hiçbir yüzyılda senin gibisini.

Ey bahçeye güzellik katan,
Yoktur senin gibi güzel boylu ağaç

Birkaç ağaç bana vefa gösterdi de,
Senin ayrılığından meyve yoktur bir zerre.

Arşa kadar çıktı avazım,
Senin gönlümün derdinden yoktur haberin.

Benim gitmem seni üzmez,
Senin gelişinden yoktur bir iz.

Tekrar gelirim, eğer izin verirsen
Ey benim canımın rahatı, şayet (izin) vermezsen;

*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Sevgilinin güzelliklerinin çeşitli nesnelere ve tabiattaki öğelere benzetildiği bu bentte, şair yine sevgilisinin gelişini beklemektedir. Şair, kendisinin gidişini de onun iznine bağlar ve sevgilinin vefasızlığından yakınıdır.

Birinci beytin ilk mısramında sevgilinin dudağı şekere, gözü de bademe benzetilmiş ve her ikisi benzetilen öğelerden üstün tutulduğu için *teşbih-i tafzîl* sanatı yapılmıştır. Bu bentte kafiyeden sonra gelen *نی*/yoktur kelimesi rediftir; ancak dördüncü beyitte, kafiye ve redif iki ayrı kelime olması gerekirken, tek kelime olan *قرنی*/yüzyıl kelimesi hem kafiye hem de redif olarak kullanılmış ve kafiye kusuru işlenmiştir. Beşinci beyitte şair sevgiliyi boy bakımından ağaca benzetmiş ve onu ağaçtan daha güzel görerek *teşbih-i tafzîl* sanatı yapmıştır. Altıncı beyitte ağaca benzetdiği sevgilinin vuslatını da ağacın meyvesine benzeterek hem *teşbih* hem de *شجر*/ağaç ve *ثمر*/meyve kelimelerini bir arada kullanarak *tenâsüp* sanatı yapmıştır.

Yirmi birinci Bent

برخیز و بیا به سوی صحرا	شد موسم سبزه و تماشا
هر جا که نشست خاست غوغا	کان فتنه که روی خوب دارد
دیوانه عشق گشت و شیدا	صاحب نظری که دید رویش
دیوانه حدیث مرد دانا	دانی نکند قبول هرگز
من بی تو خسم کنار دریا	چشم از پی دیدن تو دارم
خارست نخست بار خرما	از جور رقیب تو ننالم
تا می نشوی ز غیر رسوا	سعدی غم دل نهفته می دار
زنهار مرو ازین پس آنجا	گفتست مگر حسود با تو
روزی دو برای مصالحت را	من نیز اگرچه ناشکیبم

*بنشینم و صبر پیش گیرم
دنباله کار خویش گیرم*

Çimenlik ve seyirlik mevsimi oldu.
Kalk gel sahraya doğru.

Güzel yüzün sahip olduğu o fitne
Kavga çıkardı gittiği her yerde.

Onun yüzünü gören akıllı,
Aşkın deli divanesi oldu.

Bilirsin kabul etmez kesinlikle,
Bilgin adamın sözünü divane

Seni arkadan görmeyi bekliyorum.
Ben sensiz deniz kenarında kupkuruyum.

Senin koruyucu siteminden yakınmam.
Hurmanın ilk meyvesi dikendir.

Sa‘dî gizli tut gönlün gamını,
El âleme rezil olma diye.

Kıskanç sana mı dedi yoksa:
“Bundan sonra asla gitme oraya”.

Ben her ne kadar sabırsız olsam da,
Bir iki günlük huzur uğruna

*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Bu bentte Sa‘dî sevgilinin güzel yüzünden dolayı deli divane olmuştur; bu yüzden hiçbir sözü, güzel ve seçkin bir söz bile olsa dinlemez. Sevgilinin bütün sitemlerine rağmen bundan yakınmaz; çünkü onun bir gün kendisini mutlu edeceğinden umutludur.

Dördüncü beyitte *دانی* ve *دانا* kelimeleri arasında *iştikâk* sanatı vardır. Altıncı beytin ikinci mısraı *بار خرما/خارست نخست* *Hurmanın ilk meyvesi dikendir* ³⁴ özlü bir söz olmasından ötürü bu beyitte *irsâl-i mesel* sanatı vardır. Yedinci beyitte, Sa‘dî kendisini soyut bir kişi olarak görür ve kendisine seslenerek *tecrîd* sanatı yapar. Ayrıca onuncu beyitte *را* bir edat olduğu için kafiye kusuru yaratmaktadır.

Yirmi ikinci Bent

از ماه شب چهارده ضو	بربود جمالت ای مه نو
گر جلوهکنان روی چنین رو	چون میگذری بگو به طاوس
بعد از تو، حکایتست و مشنو	گر لاف زنی که من صبورم

دستی ز غمت نهاده بر دل
یا از در عاشقان درون آی
زین جور و حکمت غرض چیست؟
یا متلف مهجتی و نفسی
با من چو جوی ندید معشوق
گفتم کهنم مبین که روزی
در سایه شاه آسمان قدر
وز لفظ من این حدیث شیرین

چشمی ز پیت فتاده در گو
یا از دل طالبان برون شو
بنیاد وجود ما کن و رو
الله یقیک محضر السو
نگرفت حدیث من به یک جو
بینی که شود به خلعتی نو
مه طلعت آفتاب پرتو
گر می نرسد به گوش خسرو

بنشینم و صبر پیش گیرم
دنباله کار خویش گیرم

Ey yeni ay senin cemalin çaldı
On dört gecelik aydan ışığını
Söyle tavusa geçtiğin gibi senin
Gidecekse cilve yaparak, böyle gitsin.

Eğer laf vuruyorsan sabırlıyım diye,
Kulak asma, senden sonra hikâye,

Senin gamından ötürü gönle bir el konmuş
Senin ardından çukura bir göz düşmüş

Ya âşıkların kapısından içeri gir!
Ya da taliplilerin gönlünden çık!

Bu zulüm ve baskıdan amacın ne?
Varlığımızı kökünden yık ve git!

Ey canımı ve bedenimi telef eden!
Allah korusun seni kötü yerden.

Maşuk beni bir arpa kadar görmedi.
Benim sözümü bir arpa kadar tutmadı.

Dedim beni bakımsız görme; bir gün,
Yeni bir kaftanla görürsün.

Gökyüzü gibi yüce padişahın himayesinde,
Ay gibi parlak, güneş gibi ışık saçan.

Lütuf gibi olan benim bu tatlı sözüm
Eğer hükümdarın kulağına gitmezse

*Oturur sabrı meslek edinirim.
İşimin peşine düşerim.*

Sa'dî, sabır konulu terciibendinin son bendine aydan daha parlak, tavus kuşundan daha gösterişli gördüğü sevgilisini överek giriş yapar. Sabırlı olduğu için onunla alay eden sevgiliye seslenerek bundan sonra sabırlı olmanın mümkün olmadığını söyler. Ya artık gelmesini ya da gönlünden çıkmasını ister. Zaten bedeni zayıflamış, çökmüş, gözü ağlamaktan ve uykusuzluktan çukurlaşmıştır. Sevgili gelmeyecekse eğer, varlığını tamamen ortadan kaldırmasını söyler. Buna rağmen sevgili onun sözünü zerre kadar dinlemez, onu hakir görür, beğenmez; ama Sa'dî günün birinde onu yeni bir kaftanla göreceğini söyler. Son beyitlerde şair sevgili uğruna çektiklerini yüce padişahın kulağına gideceğini gitmezse de oturup her zamanki gibi sabretmekten başka çaresi olmadığını dile getirir.

Birinci beyitte, yeni ay sevgilinin yüzünden *istiâre*dir. Beşinci beyit, tercih içeren bir emir cümlesidir. Yedinci beyit, Arapça nidâ cümlesidir. Onuncu beyitte, peş peşe padişahın sıfatları getirildiği için *tensiku's-sıfat* sanatı vardır.

Sonuç

Arunun hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-i mahzûf vezninde yazılan bu terciibentte her bent, 9 ile 12 beyit arasında değişmektedir. 1. ve 19. bentler 12; 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 17 ve 22. bentler 11; 6, 12, 13, 14 ve 18. bentler 10; 4, 15, 16, 20 ve 21. bentler 9 beyitten oluşmaktadır. Bu çalışmada, Sa'dî-yi Şîrâzî'nin 22 bentlik terciibendinin maşukuna hitaben âşıkane tarzda kaleme alınmış bir manzume olduğu tespit edilmiştir. İyi derecede Arapça da bilen şair, bu manzumede Arapça beyit ve terkiplere de yer vererek, bu dildeki başarısını bir kere daha ortaya koymuştur. Baştan sona bütün bentlerde âşıklık, maşuk, ayrılık acısı, sevgilinin güzelliklerini ve bunlara tahammülü anlattığı terciibendinde, lafzî sanatlardan ziyade manevî sanatları kullanmıştır. Bentlerin geneline bakıldığında Sa'dî, sevgiliye kavuşma uğruna girdiği manevî yolculuğunda hâlini beyan ederken sabrı prensip edinmiş ve sürekli onu dile getirmiştir.

Irak üslubunun öncülerinden olan Sa'dî, bu terciibendiyle daha çok kendinden sonra gelen Hint üslubu şairlerini etkilemiştir. Urfî-yi Şîrâzî, Hasan-ı Dihlevî, Nazîrî-yi Nîşâbûrî, Şâpur-i Tehranî, Müştak-i İsfahanî gibi şairler, terciibentlerini yazarken Sa'dî'nin terciibendinden birçok yönden etkilenmiş ve

terci beyitlerine **بنشینم** fiiliyle başladıkları görülmüştür.³⁵ Sa'dî'den önce yaşayan Cemallüddîn-i İsfehânî'nin de çalışmamıza konu olan terciibend ile şekil, kalıp ve bazı beyitlerinde kafiye bakımından aynı fakat konu bakımından farklı olan bir 11 bendlik bir terkiibendi vardır. Bu terkiibend görünüş ve şekil itibarıyla Sa'dî'nin şiirine benzese de içeriğinin konusu Hz. Muhammed'in övgüsüdür.³⁶ Ayrıca inceleme kısmında bahsedildiği üzere bu terciibendin Türk edebiyatında da izleri görülmektedir. Bu terciibendin konusu olan aşk ve sabır, Sa'dî'nin gazellerinin de birçoğunda görülmektedir.³⁷

Kaynakça

- Afifi, R. (1372 hş.). *Ferhengnâme-i Şi'ri, I-III*, Tahran: İntişârât-i Surûş.
- Avcıoğlu, G. G. (2018). *Sa'dî-yi Şîrâzî'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri*, Konya: Palet Yayınları.
- Balcı, M. (2019). *Gazeldeki Güzel (Sa'dî-yi Şîrâzî'nin Gazellerinde Aşk, Âşık ve Maşuk)*, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Browne, E. G. (1361 hş.). *Târîh-i Edebiyyât-i İrân, ez Firdevsî tâ Sa'dî* (çev. Fethullâh Müctebâî), Tahran.
- Çiçekler, M. (2008). "Sa'dî-i Şîrâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXXV, s.405-407). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Değirmençay, V. (2013). *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
-(2014). *Fünûn-i Belâgat ve Sînâât-ı Edebî*. Ankara: Aktif Yayınları.
-(2014). *Aruz ve Kafiye*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
-(2017). *Farsça Edatlar ve Bağlaçlar Sözlüğü* (2. Baskı). İstanbul: Kurtuba Yayınevi.
- Demirci, K. (1993). "Dahhâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (VII, 408-409). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Deştî, A. (2536 şş.). *Kalemrov-i Sa'dî* (Beşinci Baskı), Tahran: İntişârât-i Emîr Kebir.
- Dihhudâ, A. E. (1383 hş.). *Emsâl-u Hikem, I-IV*. Tahran: İntişârât-i Emîr Kebir.
- Esen Çağlayan, P. S. (2019). "Farsça ۴ Edatının Klasik Fars Şiirinden Örneklerle Çeşitli Görevleri, Kullanım Alanları ve Anlamları" (Bahar 48, s.150). *Nüşa*. Ankara.

- Hayâtî Ahmed Efendi, (1855). *Tuhfe-i Şerh-i Hayâtî*, İstanbul: Matbaa-i Amire-i Mısriye.
- Halıcı, Feyzi. (1993). “Çevgân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (VIII, 294). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kur’ân-ı Kerim*, (2011). (haz. Altuntaş, H. ve Şahin, M.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kuru, S. S. (2010).“Sünbülzâde Vehbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXXVIII, 140-141). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Moşiri, M. (1385 hş.) “Terciiibend-i Sabr ya Serv-i Kamet-i Dost” (Bahar, C.9). Sa’dî Şinasi. Tahran.
- Rezayî, Ş., Meşhedî, M. E. (1392 hş.)“Berresî-yi Tatbîkî-yi Sîmâ-yi Ma’şûk der Terciiibend-i Sa’dî ve Berhî ez Mukelledân-i Vey” *Heştomîn Hemâyiş-i Beyn’el-mileli-yi Encumen-i Tervîc-i Zebân-i ve Edeb-i Fârsî-yi İrân*, Zencân.
- Sa’dî-yi Şîrâzî, (1368 hş.). *Kulliyât-i Sa’dî*. (tsh. Muhammed ‘Alî Furûgî), Tahran: İntişârât-i Kaknûs.
- Safâ, Z. (1349 hş.). *Târîh-i Edebiyyât der İrân, I-III*. Tahrân: İntişârât-ı Firdovs.
- Semerkandî, D. (1382 hş.). *Tezkiretü ’ş-şu ‘arâ’*. Tahran: İntişârât-ı Esâtîr.
- Türkoğlu, İsmail, (2010). “ Tacikler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXXIX, s.351). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, N. (2017). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi

¹ Zebihullah-i Safâ, *Târîh-i Edebiyyât der İrân* , III/I, İntişârât-ı Firdovs, Tahrân 1349 hş., s.589-590.

² Gamze Gizem Avcioğlu, *Sa’dî-yi Şîrâzî’nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri*, Palet Yayınları, Konya 2018, s.34.

³ Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretü ’ş-şu ‘arâ’*, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran 1382 hş., s.223; Sa’dî-yi Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa’dî*, (tsh. Muhammed ‘Alî Furûgî), İntişârât-ı Kaknûs, Tahrân 1368 hş., mukaddime, s.18.

⁴ Mustafa Çiçekler, “Sa’dî-yi Şîrâzî”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, s. 407.

⁵ Browne, Edward Granville, *Târîh-i Edebiyyât-i İrân, ez Firdevsî tâ Sa’dî*, (çev. Fethullâh Müctebâî), II, Tahran 1361hş., II, s. 211; Safâ, III/I, s. 596.

⁶ Çiçekler, s. 407.

⁷ Browne, II, s. 212.

⁸ Çiçekler, s. 407.

⁹ Safâ, III/I, s. 597-600.

¹⁰ Avcioğlu, s.44.

- ¹¹ Çiçekler, s. 406.
- ¹² Sa'dî-yi Şîrâzî, *Külliyât*, Mukkadime, s.11; Çiçekler, s. 407.
- ¹³ Safâ, III/I, s. 61 .
- ¹⁴ Çiçekler, s. 407.
- ¹⁵ Veyis Değirmençay, *Fünûn-i Belagât ve Sınâât-ı Edebî*, Aktif Yayınları, Ankara 2014, s. 41-42.
- ¹⁶ Avcioğlu, s.57.
- ¹⁷ Fars şiirinde cennet anlamında kullanılan İrem, Şeddâd b. Âd tarafından cennete karşılık kurulan bağ ve bahçelerdir (Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2017, s.466).
- ¹⁸ Ortaçağ'da Orta ve Uzakdoğu saraylarında oynanan ve bugünkü polo oyununa benzeyen atlı top oyunu (Feyzi Halıcı, "Çevgân", *DİA*, İstanbul,1993, VIII, 294) .
- ¹⁹ İran'ın Hemedan şehri civarında yer alan yüksek bir dağdır.
- ²⁰ Dihhudâ, Ali Ekber *Emsâl-u Hikem*, İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 1383 hş., I, 484.
- ²¹ Pelin Seval Çağlayan Esen, "Farsça 4 Edatının Klasik Fars Şiirinden Örneklerle Çeşitli Görevleri, Kullanım Alanları ve Anlamları" Nûsha, 48, s.150.
- ²² 1719 Maraş doğumlu divan şairidir. Çok iyi Farsça bildiğinden I. Abdülhamid döneminde İran'a elçi olarak gönderildi. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerden oluşan divanı vardır. 1809'da vefat eden Sünbülzâde Vehbî Edirnekapi dışında defnedilmiştir (Selim Sırrı Kuru, "Sünbülzâde Vehbî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 140); Veyis Değirmençay, *Farsça Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2013, 658.
- ²³ Hayâtî Ahmed Efendi, *Tuhfe-i Şerh-i Hayâtî*, Matbaa-i Amire-i Mısriye, İstanbul 1855, 264.
- ²⁴ İsmail Türkoğlu, "Tacikler", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 351.
- ²⁵ Affî, Rahîm, *Ferhengnâme-yi Şî'ri*, İntişârât-i Surûş, Tahran 1372 hş, II, 1491.
- ²⁶ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2014, s. 51.
- ²⁷ Affî, *Ferhengnâme-yi Şî'ri*, I, 525.
- ²⁸ Nazardan, kötü gözden korunmak için yakılan bir bitki tohumu.
- ²⁹ Değirmençay, *Farsça Edatlar ve Bağlaçlar Sözlüğü* (2. Baskı), Kurtuba Yayınevi, İstanbul 2017, s. 79.
- ³⁰ Affî, *Ferhengnâme-yi Şî'ri*, III, 1820.
- ³¹ Hz. Yusuf ev sahibinin eşi Züleyha'nın gayri meşru teklifiyle karşılaşınca oradan uzaklaşmak ister, bunun üzerine Züleyha Hz. Yusuf'un gömleğinden yakalayınca gömlek yırtılır. Gömleğin arkadan yırtılması nedeniyle Hz. Yusuf bu iftiradan haklı çıkar (Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, s.730).
- ³² Onlar, Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular. Gerçek şu ki Süleyman kâfir olmadı, fakat şeytanlar kâfir oldular; çünkü insanlara sihri, Bâbil'de iki meleğe, Hârût'la Mârût'a indirileni öğretiyorlardı. Hâlbuki bu iki melek, "Biz ancak imtihan vasıtasıyız; sakın küfre sapma!" demedikçe hiç

kimseye bilgi vermezlerdi. Fakat onlar bu iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa Allah'ın izni olmadıkça onunla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Yine de kendilerine fayda sağlayan değil zarar vereni öğreniyorlardı. Andolsun onlar, bunu (sihir) satın alan kimsenin ahiretten nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür, bir bilselerdi (*Kur'ân-ı Kerîm*, 2 Bakara 102).

³³ İslâmî kaynaklarda Dahhâk, tarihî ya da mitolojik bir şahsiyet olarak ortaya çıkar. İran folklorunda büyük bir hayvan şeklinde tasvir edilen Dahhâk bazen yılan, bazen de aslan olarak düşünülür. Bazı söylentilere göre Dahhâk'ın iki omuzunda çıban, kimilerine göre de yılanlar vardır. Yılanlar ancak insan beyniyle beslendiğinden Dahhâk her gün insan beyni yediği rivayet edilir (Kürşat Demirci, "Dahhâk", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 408-409; Yıldırım, *Fars Mitoloji Sözlüğü*, 227).

³⁴ Dihhudâ, *İmsâl-u Hikem*, II, 706.

³⁵ Meşhedî ve Rezayî, s.21.

³⁶ Ali Deştî, *Kalemrov-i Sa'dî (Beşinci Baskı)*, İntişârât-i Emîr Kebir, Tahran 2536 şş., s. 196.

³⁷ Musa Balcı, *Gazeldeki Güzel (Sa'dî-yi Şîrâzî'nin Gazellerinde Aşk, Âşık ve Maşuk)*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2019.